

FIGYELŐ

ELTEMETTÜK JANCSÓ BENEDEKET, s koporsójánál sok szép szó
E_h

JANCSÓ BENEDEK† (1854—1930)

angzott el. Dicsérték az elköltözöttben a nagy hazafit, a bölcs és előrelátó politikust, aki a múltban megjósolta a jelent s a jelenben fáklyával világított a jövőbe. Az ifjúság szónoka ígérte, hogy a ma és a jövő nemzedéke megfogadja és híven követi Jancsó Benedek tanítását s a gyászoló közönség aggal a mély bánatban is felemelő tudattal távozott, hogy egy férfit temetett, akinek munkája, mint a múltban, most is megmutatta az utat, amelyen haladni kell, hogy az örök igazságba és Magyarország feltámadásába vetett hit valóra váljék. Jancsó Benedek szelleme közöttünk fog élni. Non omnis mor tar.

JANCSÓ BENEDEKNEK a világháború előtt írott nagy műve: „A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota“ befejezetlenül maradt, csak két első, egyenkint négyszáz oldalas kötete jelent meg: csak a „történet“, 1848-ig s nem a román kérdés, „jelenlegi“, a forradalom és a kiegyezés utáni időkről szóló kötetei is. A munka főlvágtatlan példányai ma is kaphatók egy Vilmos császár-úti antikvárius boltjában.

A világháború után, 1920-ban, két hasonló tárgyú munkája jelent meg: „A román irredentista mozgalmak története“, amely szűk keretek között az előbbi munka befejező kötetét képezi és a „Defensio Nationis Hungaricae“, amely az összes magyarországi román, tót és szerb mozgalmak történetét ismerteti.

1923-ban megírta egy 350 oldalas kötetben „Erdély történetét“, de e könyv, egy különös körülmény folytán, bár készen, kinyomva áll, könyvkereskedői forgalomba nem került.

E munkákon kívül írt egy pár irodalomtörténeti, tanári könyvet, írt pár füzetet a román kérdés akkor-akkor aktuális problémáiról s teméntelen hírlapi cikket, kiáltó szokat, amelyek elhangzottak a napi sajtó pusztájában.

E nagy, inkább publicisztikai, mint tudományos hatásra szánt irodalmi munkásságnak az első pillanattól kezdve megvolt a maga kitűzött célja: a tudatlan magyar közvélemény felszerkentése a fenyegető román nemzetiségi veszedelemmel szemben. Még 1893-ban, nagy művének megkezdése előtt, szabatosan megjelölte Jancsó célját:

„Igyekeztem megállapítani, hogy mi a dáko-román mozgalom természete és jellege s bebizonyítani, hogy nem valami móló baja politikai életünknek, hanem igen súlyos természetű s végtelenül elhanyagolt organikus betegsége, melynek továbbterjedését megakadályozni s orvoslására a betegség természetének megfelelő helyes eszközöket kutatni nemcsak államférfiainknak, hanem úgyszólván minden hazafinak becsületbe járó kötelessége.

Fejtegetéseim eredményeképpen azon nézetemnek adtam kifejezést, hogy a dáko-románizmus elsősorban kulturális fegyverekkel küzdő, tehát vele szemben csakis hasonló fegyverekkel küzdhetünk sikerrel.“

Szükséges volt ennek megállapítása, mert államférfiaink és mi, becsületes hazafiak, nemcsak azt nem tudtuk, hogy a baj nem múltó természetű, hanem azt sem láttuk, hogy van baj, van komoly nemzetiségi veszedelem s még kevésbé volt fogalmunk a baj okáról és orvosszereiről.

Megmondta Jancsó Benedek azt is. A román mozgalom főoka, írta, az, hogy a magyar állam „a románokat kultúráilag magára hagyta“; ennek következménye, hogy a mozgalom „kultúrális fegyverekkel küzdő tényezővé lett, amellyel szemben csak hasonló fegyverrel lehet sikerrel küzdeni“. És az egész háborúelőtti magyar nemzetiségi politikának mea culpájaként folytatja:

„Mentől többet és behatóbban foglalkozom a román nemzetiségi kérdéssel, annál szilárdabb lesz bennem a meggyőződés, hogy a magyar nemzetnek a legtávolabbról sem áll érdekében kísérletet tenni, hogy a románságot nemzeti-ségétől megfosssa, — sőt ellenkezően — egyenes érdekünk, hogy a románok e hazában mint románok és nemcsak mint magyar állampolgárok egyformán jól érezzék magukat, hogy nemcsak önjerejükön, de a magyar állam és nemzet segítségével is erősödjenek nemzetiségben, vagyionban és kultúrában.“

„Az igazság ellen vétkezném, ha azt állítanám, hogy a magyar politika célul tűzte volna ki a románoknak nemzetiségüktől való megfosztását...“

A mi hibánk nem az, hogy akármiféle célból is sokat foglalkoztunk volna a románsággal, hanem az, hogy számba sem vettük Őket. Berendeztük állami és kulturális háztartásunkat anélkül, hogy csak eszünkbe is jutott volna mérlegelni, hogy hazánk keleti részében a románság többségben van.“

Ez így volt, így volt az erdélyi perifériákon és így volt a központi kormányzatban. Valljuk meg, hogy a románsággal sem Erdélyben, sem Magyarországon nem törődünk; kultúrájukat, történelmüket, irodalmukat nem ismertük. A háború előtti Erdélyben nem volt magyar, aki valaha nyomtatott román betűt látott, román könyvet, vagy újságot olvasott volna. Hatszáz éven át éltünk magyar és román egymás mellett s míg a románság intelligenciája magyar iskolákban a magyar kultúra légkörében nőtt fel, addig mi az utóbbi század alatt nyelvükből is csak a libavásár és a gazdasági udvar piaci és béres nyelvét beszéltek. Micsoda előnye egyelőre a mai román közéletnek, hogy a magyar-román viszony megítélésénél Romániában rendelkezésre állanak magyar kultúrán felnőtt s talán magyarul jobban mint románul tudó államférfiak. Nagy érték a köz szempontjából az a szemrehányás, ami a Maniukat, Vajdákat, Pop-Csicsókat éri, hogy Budapest levegőjét hozták Bukarestbe s a román politikai élet sokkal szegényebb lesz és nagyon sokat veszítendő, amikor nem követi őket egy magyarul tudó államférfiúi generáció.

Nálunk sohasem volt így. Nálunk azóta, hogy a 16. és 17. század erdélyi fejedelmei gondoskodásából megindult az oláh bibliafordítás és vele az irodalom és román nyelvű oktatás, azóta sem voltak románul tudó közéleti embereink, nem voltak Alecsandrit és Eminescut fordítani tudó Goga Octavianjaink s ha Jancsó panaszkodott, hogy a román iskolák felügyelete hiú kívánság, mert úgy sincs, aki románul tudva, román kultúrát ismerve, az iskolát felügyelje, éppen olyan keserűen panaszolhatjuk ma, hogy nincs Magyarországon ember, nincs egy új generáció, amely a kihaló Jancsók örökét átvegye.

S nem lesz, mert ezzel senki sem törődik.

„Szeretjük mondogatni“, írta Jancsó Benedek, „nemcsak önérttel, hanem kérkedve is, hogy mi vagyunk keleten a nyugati civilizáció terjesztői; de soha eszünkbe sem jut, hogy kritikailag megvizsgáljuk, hogy vajjon micsodák és miben állnak azok az eszközök és módok, melyeknek segítségével állítólag terjesztjük vagy legalább terjeszteni akarjuk keleten a civilizációt.“

„Hogy keleten mi terjeszszük a civilizációt, legelőször is szükséges volna egyetemeinket úgy berendezni, hogy keleti szomszédaink kénytelenek legyenek hozzánk jönni mindazt megtanulni, mit sem hazájukban, sem a külföldön

meg nem tanulhatnak... De valóságban miként áll főiskoláinkban a balkán népek etnográfijának, összehasonlító filológiájának, történelmének tudományos ismerete. Erre nem találhatunk más kifejezést mint azt, hogy szégyenletesen.“

Ma más a helyzet, mások az igények, de a változott igények alapja ma is ugyanaz, mint volt a múltban. Jancsó Benedek félévvel ezelőtt is ugyanazt magyarázta, amit leírt harminc esztendővel ezelőtt. Ma a legelfogultabb kultúrsznob sem állíthatja, hogy Bukarest és Belgrad tőlünk kér civilizációt. Sőt, bármit beszélünk is, a világháború fordított rajtunk s ma arccal a kelet s háttal fordulunk a nyugat felé; ma minden súlyos politikai és közgazdasági, kereskedelmi és agrárérdekünk Románia és Szerbia, a Balkán felé fordul. De próbálunk-e mi ma többet tudni róluk, mint tudtunk a magyar glóbus idejében? Vannak-e tanáraink és előadásaink a román történelem, román nyelv és irodalom számára négy egyetemünkön? Nem szégyen, hogy a volt kolozsvári egyetemen nincs egyetlen erdélyi vonatkozású tanszék? S e mellett csak pár napja, hogy felvilágosítást kért tőlem egy előkelő állami tisztviselő a felől, hogy mi is lenne a különbség a görög keleti és a görög katolikus egyház között? S hány magyar tudna felelni e kérdésre és sok hasonlóra Csonka-Magyarországon!

Keserű igazságok ezek, de egy igazság csak akkor igazság, ha van fül, amely azt meghallja. Erdélynek és a magyar kormányoknak pedig nem volt fülük, amelyen keresztül Jancsó kiáltó szavai a megértésig jussanak. Régen már, hogy egy igénytelen erdélyi tanár ember egyik miniszter előtt kifejtette, hogy a nemzetiség lényegének tudományos ismerete nélkül jó nemzetiségi politikát csinálni nem lehet. A hatalmas úr meghallgatta s így felelt: „Kedves tanár úr, ez mind nagyon szép, csak hogy én nem értek a tudományhoz, ön meg nem ért a politikához \$ így egymásnak nem vehetjük hasznát.“

De legyünk igazságosak.

Hogy Magyarország nemzetiségi politikáját nem geográfiai és etnográfiai helyzetének megfelelő elvek irányították, annak nemcsak a nemtörődés és a tudatlanság volt az oka, hanem az állam és nemzetiségi kérdés viszonyának tizenkilencedik századbeli felfogása is. A magyar nemzetiségi politikát nem a jövődőt megérző belátás, hanem a múlt század opportunistá jelszava, az „egységes nemzeti állam“ kimérája irányította. A nemzetiségi kérdést a magyar állam is erről a magas piedesztálról akarta megoldani s e hatalmas eszmeáramlattal szemben Jancsó Benedek, egy ember, gyöngye volt egy-magában. Elismertük, hogy ő az erdélyi, a nemzetiségi kérdés legjobb ismerője, de inkább tetszett Rákosi Jenő és Beksics 24 vagy 30 millió magyar impériuma. Tiszteltük Jancsót \$ tudtuk, hogy vastag könyveket szokott írni — de azokat nem olvastuk el, reá nem hallgattunk. Hitegettük magunkat Nagy Lajos birodalmával, hitegettük magunkat, hogy a nemzetiségi kérdést asszimilációval vagy telepítéssel, vagy legfőlebb politikai koncessziók árán meg lehet oldani s mikor jött a világ vége 1918-ban, Wekerle és Tisza mosolyogtak, mikor Jancsó Benedek elhozta a bukaresti szerződést, amely a Tiszáig eladta Magyarországot Romániának.

De karácsonykor Kolozsvárott voltak az oláhok.

Mindnyájan felelősek vagyunk ezért, csak Jancsó Benedek nem.

A HÁBORÚ ELVESZETT, Erdély román területté s annyi százezer magyar ember román állampolgárrá lett.

Az első pillanatban föltámadt és él azóta mindnyájunkban a dacos „nem, nem, soha!“

Jancsó Benedek mindjárt a háború utáni első évben megírta a dákoromán törekvések utolsó ötven évének történetét. Tulajdonképpen előző nagy munkájának rövid befejező története s aki végig olvassa, azt az impresz-

szíót nyerheti, hogy a háború előtti Jancsó Benedeknek nincs igaza: Erdély nem volt megmenthető, Erdélyt nem a rossz magyar nemzetiségi politika, hanem a román állam irredentizmusa vesztette el, bármilyen nemzetiségi és bármilyen kultúrpolitikát is folytatott volna a magyar állam.

De tizenkét év lefolyt eseményei azt mutatják, hogy Jancsó Benedeknek igaza volt.

Ma már tudjuk, amit tíz év előtt nem tudtunk, hogy a románság vezetőinek nagy része félt elhagyni a monarchiát, félt a balkáni regáttal való egyesüléstől; aggódva, Maniu nyomása alatt és a kipattant 1916-iki bukaresti szerződés kecsegtetéseire mondták ki Aradon az elszakadást és Gyulafehérvárt az uniót. Ma már tudjuk, hogy az erdélyi románság belátta és sokszor visszasírja a magyar idöket s regionalista politikával leplezi elnyomott vágyát tisztességes uralom után. Mit jelentenek Vajda Sándornak e szavai: „A múltban Románia a gyönyörű víziók, az ideális szabadság hazája volt előttünk, ahová eljöttünk, hogy új erőt merítsünk. Azóta létrejött Nagyrománia. Micsoda csalódás! Felébredtünk illúzióinkból s rájöttünk, hogy rabszolgákká lettünk. Magyarországon nem voltunk azok.“

Vájjon tíz év ilyen története nem válasz-e Jancsó Benedeknek arra a kérdésre, hogy, ha „a románok e hazában mint románok jól érezhették volna magukat“, ha „a magyar nemzet segítségével erősödtek volna nemzetiségükben és kultúrájukban“, vájjon 1918 őszén nem billent volna-e a döntés a román nemzeti komité azon tagjainak oldalára, akik hajlandók voltak a magyar állam keretében megmaradni?

A MEA CULPA BEVALLÁSA azonban csak a politikai etika, de nem a követendő politika kérdését is oldja meg egyúttal. A múlt magyar nemzetiségi politikája befejeződött a trianoni békével: Erdélyben az uralkodó magyar fajból elnyomott magyar kisebbség s a román nemzetiségből többségi nemzet lett. A két helyzet, múlt és jelen, a letűnt magyar és a jelenlegi román politika nem vehető egymás mértékéül. A huszadik század kisebbségi politikájának etikai, államjogi és nemzetközi alapjaiul nem vehetők a XIX. század nemzetiségi politikájának alapelvei. A XIX. század uralkodó eszméje a nemzetiségi eszme, megtette kötelességét, alkotott, amíg alkothatott s pusztított, amíg el nem pusztította régi Európát; de az új Európában helye nem lehet. Kisebbségi és többségi nemzeteknek geográfiai határok közé szorított egységes nemzeti államát valami más, valami új kell, hogy fölváltsa.

Jancsó Benedek dolgozott a múltban meghallgattatás nélkül. De a meg nem hallgattatás nem tette dacosan némává. Mikor beállt a nagy katasztrófa, amelyet ő régen előre látott, közibünk jött ismét s kijelölte a jövő útját.

Nincs magyar ember, akinek érzelmi politikáját nem a határrevízió és végeredményben az integritás gondolata irányítaná. De, írta Jancsó Benedek 1927-ben:

„Kétféle integritás van: területi és faji vagy helyesebben, nemzeti. Az utóbbi azonos a kulturális egységgel. A területet elvehették tőlünk, de azt kedvező és szerencsés körülmények között, ha megjön az alkalom, visszaszerezhetjük, mert az nem fog megsemmisülni. De a hazát a hegyek, völgyek, a síkságok mellett emberek is alkotják, akik benne laknak. Ha a magyarság az idegen-uralom elnyomása következtében e területeken részben vagy egészben elvész, akkor el fogjuk veszíteni a területekhez való legerősebb jogcímünket is.“

A területi integritást a földrajzi határok közé zárt geográfiai alakulatok és az ethnikailag különböző népek összesége képezik; a nemzeti, a kulturális integritást a gondolattól kiküszöbölt határokon túl, különböző államterüle-

teken élő hasonló nemzetiségű népek — legyenek azok többségben vagy kisebbségben — alkotják. Ezt a nemzeti integritást, nemzeti egységet nemzetközi szerződés nem szakította és nem is szakíthatja szét, erősebb az minden államhatár elválasztó vonalánál. Erőszak, rendőrállam, vámtilalom emelhet eléje gátat: de ha él a szétszórt nemzetben a nemzeti közösség érzése, egységesebb lesz az a nemzet minden politikai határok közé zárt „egységes nemzeti“ államnál. Bámulatos példája ennek a német nemzeti egység a „Reich“ határain túl!

Ez nem trianoni békék s nem népszövetségi tanácsulések dolga! „Az állam határain belüli kulturális szabadsághoz való jog mellett“, írta 1929-iki kisebbségi memorandumában az osztrák kormány, „ott van a kisebbségek joga, hogy kulturális közösségben éljenek. A dolog természetében van, hogy a kisebbségek kulturális közösségre törekszenek a hasonló nemzetiségekkel, ha azok valamelyik államban többséget képeznek is s az erre való törekvést kulturális szabadságuk, sőt emberi jogaik részül tekintik.“ Most egy pár mondatot idézek, amelyeket Jancsó Benedek a „Magyar Szemlé“ legelső számában írt volt. Nem úgy hangzanak-e azok, mintha az osztrák kormány két évvel később írt memorandumának kommentárját képeznék?

„A magyar társadalom csak a faji integritás alapján állva, teljesítheti kötelességét idegen uralom alá jutott magyar testvéreivel szemben —

Csonka-Magyarország társadalmának jutott feladatául az a kötelesség, hogy munkásságukban támogassa őket. Ezt azonban csak a kulturális integritás alapján állva teljesítheti, mert a kulturális integritás elvét valló magyar társadalomnak senki sem tilthatja meg, hogy támogassa és segítse az idegen uralom alatt álló magyar kisebbség kulturális és gazdasági törekvéseit. Nem tilthatja meg azt sem, hogy a művelt világ közvéleménye előtt felemelje szavát azon kisebbségi jogok védelmére, amelyeket még a trianoni szerződés biztosított testvéreinknek.

E kötelesség teljesítése kitartó, csendes munkássággal, nagy önfegyelemzettséggel és önzetlen áldozatokkal jár s azért nehezebb is, mint a zászlólobogtatás, a hangzatos szónoklás, vagy kalandos tervek koholása. Sokkal nehezebb az embernek zsebébe nyúlni elszakított testvéreink kulturális és gazdasági törekvéseinek támogatására, mint arról szónokolni, hogy a magyar hősiesség miként fogja Európa akaratának ellenére is, ha holnapután még nem, de bizonyára rövid terminusra Szent István birodalmának területi integritását helyreállítani.

A csendes és áldozatos munka, a kitartás nehéz kötelessége a tömegnek éppen úgy nem tetszett soha és sehol, mint a hangos szóvivőknek. Ezt azonban meg kell tanulunk — és mentői előbb, annál jobb..

Pár mondattal kibővítve ugyanaz, amit 1893-ban mondott, amikor a nemzetiségi veszedelemről írt: „Nemzeti míveltséget izgató vezércikkkel, lármás szónoklatokkal nem lehet teremteni; oda komoly munka, szerény és kitartó törekvés kell.“

Az irredenta romantikus formái helyett a kulturális integritás realizálásért való komoly munka az, amit Jancsó Benedek a jövő útjaiul kijelölt.

JANCSÓ BENEDEK A CARLYLEI HÉROSZOKNAK prófétai kategóriájába tartozik, akiknek „jóslása nagy valósággá válik“. Elküldetett az Ur által, hogy szóljon: „Vagy hallják, vagy nem hallják, de mégis megtudják, hogy prófeta volt közöttük.“

Későn tudtuk meg, hogy Ézékiel volt közöttünk: Erdély elveszett!

A háború után pár évig még újra itt volt közöttünk. De már nem igen jutott hozzá, hogy szavát prófétaként emelje fel, úgy amint szerette volna. Tervei voltak: meg akarta írni a román irredentista törekvések történetének befejező nagy kötetét; készült egy angol munka megírására, hogy igazolja a

magyar nemzetiségi politikát. Nem adatott rá mód és alkalom. A magyar-székelly egyesület kis szobájában apró-cseprő munkában telt el ideje, nap-
nap után olvasta az erdélyi és regáti román lapokat s öntötte elének, pár szé-
kelly honfítarsa elé ragyogó emlékeit a múltból, lesújtó megjegyzéseit a jelen-
ről s borongó jóslásait a jövőről. 1928 óta nem írt többé egyebet, mint bölcs
cikkeit, nagy intelmeit a Magyar Szemlébe.

Ezekbe vannak összefoglalva a jövő próféciai s ha van értelme a kopor-
sójánál tett fogadalmaknak, ezeket kell, hogy kövessük.

Vájjon fogjuk-e? Vájjon nem suhannak-e el az évek s csak elkésve
jövünk rá, hogy az Ur még egyszer elküldte hozzánk az ő prófétáját, de mi
most sem hallgattunk reá?

SZÁSZ ZSOMBOR

JANCSÓ BENEDEK ÉS A MAGYAR SZEMLE

FOLYÓIRATUNK három évvel ezelőtt indult meg s a meginduláskor a
szerkesztőbizottság elnöke Jancsó Benedeket, az ő régi munkatársát
kérte fel, hogy a kisebbségi dolgokban mint a szerkesztőbizottság tagja a
folyóirat irányításában részt vegyen.

Jancsó Benedek ekkor már jóval a hetvenen felül volt, egy példátlanul
munkás élet tapasztalata és tudománya állott mögötte s amiye volt, azt ő mind
rendelkezésünkre bocsátotta. A Magyar Szemle, eddigi rövid fennállása
alatt, kétségtelenül a kisebbségi kérdésben, állam és nemzet, állam és nem-
zeti kisebbségek egymáshoz való viszonya dolgában vágott leginkább új
utakat és próbálta meg, sokáig egész egyedül, a realisabb, illuziómentes
szemléletre szoktatni a magyarságot s ezzel a magyar fajnak további egységét
biztosítani.

Hogy e téren vezető, új gondolatokat tudunk produkálni, az első-
sorban Jancsó Benedek érdeme, aki korábban évtizedeken át ily irányban
dolgozott s most az ő egész szeretetreméltó egyéniségével segített, vezetett,
irányított bennünket a kisebbségi kérdés figyelemmel kísérésében és tár-
gyalásában.

Hogy életének utolsó három esztendejében mennyire a miénk volt és
mi mindent köszönünk neki, ennek bizonyítására elég lesz itt a Magyar
Szemlében megjelent cikkeinek bibliográfiáját közölnünk:

1927. A magyar társadalom és az idegen uralom alá került kisebbségek I. 50. I.
Rothermere lord és a magyar békerevizációs liga megalakulása I. 74. I.
Bratianu Joel I. 389. I.
1928. Román vélekedés a külföldi magyar propagandáról II. 181. I.
A magyarországi németek helyzete és az erdélyi kisebbségek II. 260. I.
Az agronomokról és viselt dolgaikról II. 349. I.
A román nemzeti parasztpárt és az erdélyi kisebbségek III. 140. I.
Egy erdélyi román politikus Erdély kisebbségi politikájáról III. 249. I.
Van-e szakadás az itthoni és az erdélyi lélek között? III. 289. I.
„Kulturverknüppelung“ III. 364. I.
A katolikus egyház helyzete Romániában IV. 59. I.
A román uralom berendezkedése Erdélyben IV. 123. I.
A magyar egyházak helyzete a román uralom alatt IV. 137. I.
Román-magyar kulturális megértés és a Pen-Klub Erdélyben IV. 264. I.
1929. Az erdélyi magyarság és a Maniu-kormány V. 40. I.
Gestern und heute V. 157. I.
A romániai német politika a Maniu-kormány alatt V. 332. I.
A Holnap Magyarországa VI. 209. I.

Az erdélyi magyarság gazdasági sérelmei VI. 360. 1.

Szocialista és kommunista mozgalmak Romániában VII. 63. 1.

A lupényi vérfürdő VII. 166. 1.

A *Sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum* félszázados jubileuma VII. 245. 1.

2930. Ady a román parlamentben VIII. 267. 1.

Míndez együtt csodálatos utolsó kivirágzása egy hatalmas szervezetnek, egy nagy, bölcs öregnek és nagy hazafinak, s boldogok vagyunk, hogy erre a termékeny és termékenyítő munkára folyóiratunk léte adott alkalmat.

Jancsó Benedek így élete utolsó éveiben a mienk volt s ma nekünk nagy halottunk, kit szeretettel, büszkén és a nagy jelenségek elmúlásán való fájdalommal gyászolunk.

AZ OSZTÁK HEIMWEHR VÁLSÁGOS ÓRÁI

A BÉCSI szocialisták 1927 júliusi forradalmi megmozdulása új helyzetet teremtett Ausztriában. A szocialisták visszaszorítására alakult Heimwehr szerepe a lázadás leverésében a Heimwehrt politikai tényezővé avatta. Ha a Heimwehr addig inkább csak a vidékre és a vidéken is csaknem kizáróan a gazdatársadalomra támaszkodott, most alkalmat nyílt az utcai felvonulásoktól és az utcai harcoktól fázó polgárságot is felrázni közönyéből. Rövidesen pártokfölötti jellegű országos mozgalommá vált, amely Ausztria összes antámoxista erőit egyesítette táborában. Hatalma és befolyása egyenlő arányban nőtt népszerűségével és hívei számának növekedésével. Céltudatos és kitaró munkával pozícióról-pozícióra szorította vissza a szociáldemokratákat és hódított el tőlük nem egy már elveszettek vélt támpontot. Kiküzdötte az utca és a nemszocialista felvonulások szabadságát, valamint a polgárságnak politikai egyenjogúságát, megteremtette a terrorellenes törvény (Antiterrorgesetz) meghozatalára és az alkotmány megreformálására alkalmas légkört és következképp megtörte a szociáldemokrata szakszervezetek egyeduralmát. Már-már úgy látszott, hogy végkép ráüti pecsétjét Ausztria közéletére és politikájára, mikor az események fordulata és a politikai fejlődés törvényszerűsége váratlanul szembeállította a kancellárral, Schoberrel, akit pedig az ingadozó Steeruwitz után éppen a Heimwehr emelt pajzsra. Az ellentét Schober és a Heimwehr között csakhamar politikai harccá fajult, amely a kancellár győzelmével végződött.

Az ellentétet a leszerelési, illetve a fegyverviselést szabályozó törvényjavaslat robbantotta ki. Kimélyítette a komeuburgi eskü és éles harccá változtatta Pabst őrnagy kiutasítása Ausztriából.

A leszerelési törvény szükségszerűségét elvi szempontból nem lehetett hibáztatni. Maga Steidle, a Heimwehr vezére is elismerte a törvény elvi helyességét, de meghozatalát még nem tartotta időszerűnek. A tiroli Heimwehr előtt mondott beszédében kijelentette, hogy elismeri a kancellár jó szándékát, de a törvényjavaslatot csak akkor tudja nyugodt lelkiismerettel megszavazni, ha az állam békéjét a szociáldemokraták részéről többé nem fenyegeti veszély. Ettől eltekintve azonban sértőnek és megalázónak is találta, hogy a Heimwehr ellen ugyanazokat a rendszabályokat léptessék életbe, mint a szociáldemokraták ellen, akiknek védőrsége nemcsak a társadalmi rendet, hanem az állam biztonságát és egyensúlyát is veszélyeztette.

A Heimwehr idegességét és a törvényjavaslattal szemben ellenállását meg lehet érteni. Célkitűzése s az állam belső és erkölcsi megerősítését előmozdító munkássága miatt más elbírálásra számíthatott volna, mint a szociáldemokraták védőrsége. Csakhogy a törvényjavaslatot nem taktikai és lélektani, hanem kizáróan politikai — és pedig külpolitikai — szempontok szorgalmazták. Schobernek külföldi kölcsönre volt szüksége. Az angol pénzügyi körök azonban csak úgy voltak hajlandók a kölcsönt folyósítani, ha Schober országában békét teremt, a védőrséget és a Heimwehrt lefegyverzi és a belső zavargásoknak elejét veszi. Schober ezt megígérte, rendezte Londonban Ausztria háborús adósságait és kölcsönrel tért haza.

A Heimwehr az angol pénzemberek kikötéseit Ausztria belügyeibe való beavatkozásnak minősítette. Lehet, hogy az angolok követelése valóban beavatkozás volt Ausztria belügyeibe, lehet azonban az is, hogy csak pénzüket, illetve az üzletet féltették, sőt az sem lehetetlen, hogy a kancellárnak talán nem sikerült kellő eréllyel képviselnie országa politikai presztízsét a rideg és érzéstelen angol tőkepezések ellen. Mindez azonban nem változtat azon a tényen, hogy Schober Londonban oly nagy előnyöket csikart ki Ausztria részére, amelyek némi politikai megterhelést is elbírtak.

A Heimwehr Schober londoni tárgyalásai után a cselekvés terére lépett. Éles harcot kezdett Schober ellen, akit azzal vádolt, hogy pénzügyi előnyök miatt áruba bocsátotta az ország függetlenségét. Ez a harc a korneuburgi gyűléssel, illetve esküvel tetőződött be. A gyűlésen Steidle bejelentette, hogy éles szemmel figyelik az egyes képviselőket, mint fognak a leszerelési törvényjavaslat tárgyalásakor viselkedni, majd arra a kijelentésre ragadtatta magát, hogy a Heimwehrhez való hűség fölötté áll a pártfegyelemnek. Azután fölolvasta a Heimwehr új programját, amelynek főbb pontjai a parlamentarizmus és a nyugati demokrácia tagadása, a politikai pártok megszüntetése és az államnak rendi alapon való kiépítése. A gyűlés végén a jelenlevő több ezer Heimwehr-tagtól esküt vett ki az új program megvalósítására.

Ez az új program kétségkívül eltért a Heimwehr eredeti céljától és új politikai vizekre evezett át. Eltekintve attól, hogy az eléggé át nem gondolt új program bizonyos fokig a komolytalanság benyomását keltette, a korneuburgi gyűlés más szempontból is nagy taktikai hiba volt. Sok politikust, ki a Heimwehr mozgalmával rokonszenvezett, az elé a dilemma elé állított, hogy a Heimwehr és a pártja között válasszon; a választás eredménye persze előrelátható volt. Maga Seipel volt kancellár is, ki kezdetől fogva nemcsak tekintélyével, hanem szóval és tettel is támogatta a Heimwehr-mozgalmat, kijelentette, hogy ő a korneuburgi programot másként szövegezte volna meg. A keresztényszocialista párt a pártkonferencián ugyan olyan határozatot hozott, amely a párt programja és a Heimwehr programja közti ellentét pillanatnyilag áthidalta, de azért a párt új vezére, Vaugouin hadügyminiszter, a párt helyeslése mellett megállapította, hogy a Heimwehr kedvéért a pártfegyelem alól felmentést nem ad. A Landbund parasztpárt képviselője a kormányban, Schumy belügyminiszter pedig levonta a végső következtetést, kilépett a Heimwehrtől és a Landbunnal is ilyen értelmű határozatot fogadtatott el. A korneuburgi eskü tehát súlyos politikai hibának bizonyult. Felfedte a Heimwehr és az egyes pártok közti ellentéteket, sőt újakat teremtett a nélkül, hogy kilátás lehetett volna a törvényjavaslat elfogadásának megakadályozására. A törvényjavaslatot néhány nappal később a parlament csakugyan meg is szavazta.

A korneuburgi eskü a Heimwehr egységét kemény próbára tette. Az ott elhangzott diktatórikus kijelentések a Heimwehr sok demokratikus tagját gondolkodóba ejtették és polgári ellenfeleit új és szenvedélyes táma-

dásokra készítették. Kunschak keresztényszocialista képviselő, ki a Heimwehr befolyásától a keresztényszocialista munkásság egységét féltette, nem takarékoskodott a személyeskedésig menő politikai gyanúsításokkal. Még élesebb hangokat ütött meg Schuxny miniszter és az agrárszocialista ízű Landbund orgánuma. E támadásoknál súlyosabb következményekkel járt, hogy az államhatalom is szükségszerűen ellentétbe került a Heimwehrrel. Ebben az atmoszférában következett el a Heimwehr organizátorának, Pabst őmagyának, a berlini Kapp-puccs volt vezérkari főnökének Ausztriából való kiutasítása, amivel a helyzet végkép felborult. A Heimwehr, hogy cselekvési szabadságát megőrizze, székhelyét Bécsből Grácba tette át, a tiroli kormány pedig Pabst kiutasítása ügyében élesen tiltakozott a kormánynál. Schober kancellár kijelentette ugyan, hogy azonosítja magát a bécsi rendőrség intézkedésével, de azért Pabst kiutasítását olyan körökben is elítélték, ahol a politika alakulása folytán az utóbbi időben a Heimwehrtől elfordultak. Pabst őmagy tíz nappal későbbben automaticæ osztrák állampolgár lett volna; nem ok nélkül támadt tehát a gyanú, hogy Ausztriából való kiutasításánál személyi vonatkozású okok is játszottak közre.

Az osztrák belpolitikának ezt az alakulását alig lehetett előrelátni. Senki sem tartotta volna lehetségesnek, hogy Seipel és Schober, akik 1927 júliusában közös erővel verték le a szocialista forradalmat, külön utakra kerüljenek, vagy hogy Schober, ki tulajdonképpen a Heimwehr vállán át emelkedett a kancellári székbe, azt megrendszabályozza. Bizonyos, hogy a Heimwehr több politikai hibát követett el, amely előtt Schober, aki csakis az alkotmányosság alapján állhat, nem hányhatott szemet. Itt vált el Schober és Seipel útja. Seipel a szociáldemokrácia elleni kedvező atmoszférát mint politikus és mint katolikus pap is száz százalékig akarta kihasználni. Mint idealista lelkű pap és egyházának hú fia, mélyen átérezte azt az erkölcsi és vallási lezüllést, amely Bécsben és Ausztria egyéb városaiban is a szociáldemokrácia durva, lelkiismeretlen és felelősség nélküli vallásellenes propagandája nyomán mindenütt felburjánzott. Politikai szempontoktól eltekintve talán elsősorban valláserkölcsi felelősségérzetből támogatta a Heimwehr mozgalmát és került Schoberrel szembe, aki — lehet, hogy külpolitikai okok miatt is — megelégedett a szociáldemokraták relatív visszazorításával. Ez a Schober és Seipel közti dűrés magyarázata; minden egyéb hír, — még ha világlap terjeszti is — mintha Seipel Schobernek személyes ellenfele volna, önkényes kombináció.

Itt említhető meg különben a Heimwehr-mozgalomnak, hogy úgy mondjuk, szellemtörténeti háttere is; a vezetők nyilatkozataikban folyton kiemelték, hogy ők a pártpolitikába süllyedt parlamentarizmus helyett rendi szervezését kívánják a nemzeti és állami erőknél, amint ezt az új, minden társadalmi osztályt magában foglaló rendi államideált a konzervatívromantikus bécsi jogtanár, Othmar Spann műveiben már kidolgozta (s a gondolatot Magyarországon valószínűleg tőle vette át első hazai hangoztatója, Prohászka Ottokár). Ugy látszik azonban, a Heimwehrek eddig legalább nem sikerült a rendi gondolatot népszerűsíteni, sőt erről az intellektuális munkáról a politikai küzdelmekben meg is feledkezett; vezetői legutóbbi lelkiismeretvizsgálásukban maguk hozták fel a mulasztásokat, mellyel korrespondál az, hogy a rendi gondolat mai szülője, Othmar Spann sem állott nyíltan mozgalmuk mellé.

A Schober és Heimwehr közti ellentét különben már engedett feszültségéből. A kancellár ismétten tárgyal Seidle doktorral és a másik Heimwehr-vezetővel, a fiatal Stahremberg herceggel. A tárgyalás többnyire Pabst kiutasítása körül folyt. A kiutasítás tényén ugyan változtatni már nem lehet, de Schober kijelentette Steidlenak, hogy ismétten visszautasí-

tóttá Schumy belügyminiszternek Fabst ömágy kiutasítására tett előterjesztését, s a kiutasítás is Bécsből való távolléte alatt és tudta nélkül történt. Utólag természetesen azonosítania kellett magát a kiutasítással, bár kitűnik belőle, hogy az nagyrészt Schumy miniszter kezdeményezésére történt. Steidle ma már úgy látja a helyzetet, egy bécsi Heimwehr-gyűlésen a Schober kancellárral folytatott legutóbbi tárgyalásairól beszámolva, hogy a köztük támadt ellentétek előreláthatóan áthidalhatók lesznek s a félreértéseket és ellentéteket jórészt Schumy miniszter Heimwehr-ellenes érzületére próbálja visszavezetni.

Fájdalmas iróniája a sorsnak és a fejlődésnek, hogy azok az irányok, törekvések és pártok, amelyek a szociáldemokrácia letörésére szövetkeztek s amelyeket erre az összefogásra egyéni hajlamuk, politikai hitvallásuk és világnézetük ösztönzött, taktikai hibák, elszólások és emberi gyarlóságok miatt ellentétbe kerültek egymással. Ennek a sajnálatos fordulatnak, amely a polgári erők szétforgácsolódását jelenti, előnyét csak a szociáldemokrácia élvezi. Máris felhagy az 1927 júliusi forradalom után rákényszerült tartózkodásával és újra olyan hangon ír és beszél, mint 1919-ben, mikor a kormányhatalom birtokában volt. Bár épp a Heimwehr megerősödése folytán hatalma csökkent, hívei számának növekedése megállón, a polgári pártok egyenletlensége miatt kezd új erőre kapni. A komeuburgi gyűlés után azt írta az Arbeiter-Zeitung: „A keresztényszocialista párt a múlté, a miénk a jövő!” Ez a folkiáltása ugyan csak jámbor szándékot tartalmaz, de azért való, hogy újra sokoldalú és a tömegek ösztöneire spekuláló tevékenységet fejt ki. A neki pillanatnyilag kedvező politikai atmoszférát minden rendelkezésére álló eszközzel kihasználja, mert hiszen Ausztriában a jövő év tavaszán új képviselőválasztás lesz, amely talán végkép dönt az ausztromarxizmus jövőjéről. De épp a küszöbön álló képviselőválasztás rászorítja majd a polgári pártokat is a köztük támadt nézeteltérések kiküszöbölésére és az erők Összefogására. Hogy a Heimwehr a választási harcban mint külön párt fog-e fellépni, vagy — bár nagy többsége a keresztényszocialista párt felé hajlik — tagjainak a választás idejére szabadkezet hagy-e, ma még bizonytalan. Mindabból azonban, ami az utolsó napokban történt, arra lehet következtetni, hogy a polgári pártok, beleértve a Heimwehrt is, a szociáldemokráciával szemben mégis közösen fogják felvenni a harcot.

KÖNIG ANTAL

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

– A kisebbségek sorsa és a kisantant – Angol belpolitikát hullámok – India, a Simon-jelentés és a londoni konferencia – Az orosz kommunista kongresszus – Válaszok Briand „Páneurópa”-memorandumára –

BETHLEN ISTVÁN GRÓF LONDONI LÁTOGATÁSA alkalmával adott sajtótájékoztató előadásán nagy nyomatékkal mutatott rá arra, hogy a kisebbségek helyzetének megoldatlansága ma egyike azoknak a nagy problémáknak, amelyek nem engedik meg egy teljesen békés és kordialis európai légkör kialakulását. Néhány nappal e nagyhatású nyilatkozat elhangzása után 68 angol képviselő emlékiratot nyújtott át a brit kormánynak, amelyben arra szólította fel MacDonaldot és munkatársait, hogy a kisebbségek megoldatlan kérdésének szenteljen nagyobb figyelmet és legyen rajta, hogy a kisebbségek védelmére annak idején létrejött szerződések,

amelyek nem váltak be, megfelelő módon revideáltassanak. Ugyancsak a magyar miniszterelnök londoni útja adott alkalmat a mai Közép-Európa egyik szellemi atyjának, a „Scotus Viator“ írói néven nálunk jobban ismert Seton-Watson tanárnak arra, hogy egy budapesti napilap részére cikket írjon, amelyben a középeurópai konszolidáció kérdését latolgatva, maga is fenntartás nélkül elismeri, hogy a kisebbségek helyzete az összes utódállamokban súlyos és hogy az utódállamok részéről ebben a tekintetben elkövetett hibák és mulasztások annál súlyosabbak, mivel gyakran oly sérelmekről van szó, amelyeket könnyen és az illető államok presztízsének minden sérelme nélkül lehetne jóvátenni.

Nem csoda, hogy a kisantant felelős vezetői maguk is érzik, hogy valami hiba van a kréta körül s ezért a Csorba-tónál tartott konferenciájukon elhatározták, hogy a nemzetközi sajtó képviselőinek kiváltkép a kisebbségi kérdésben való megfelelő „tájékoztatása“ szempontjából közös sajtótútkárságot állítanak fel. Első gondolatuk az volt, hogy ezt a közös irodát Bécsben helyezik el, tekintve, hogy a világsajtó középeurópai tudósítóinak vezérkara ma is a volt császárvárosban székel; minthogy azonban az osztrák közvélemény a legnagyobb felháborodással fogadta ezt a tervet, utóbb akként határoztak, hogy a sajtóiroda évenként felváltva a kisantant-fővárosokban működjék.

A középkorban, amikor még a betegségek okait és azoknak racionális kezelését nem ismerték, reáolvasással igyekeztek a beteget gyógyítani. A modern orvos ezzel szemben a kóros elváltozások okainak megszüntetésére törekszik. A kisantant úgy látszik, még a középkori ideák alapján áll, amidőn azt véli, hogy a tagjainak egészségét és épségét súlyosan veszélyeztető kórt, a kisebbségi kérdést, holmi ráolvasással, a világsajtóban elhelyezett propaganda-dkkek segítségével sikeresen lehet gyógyítani. Jakabffy Elemér, a romániai magyar kisebbség e nagytekintélyű vezére, egy legutóbbi előadásában alaposan megtámasztott érvelés konkluziójakép szögezte le, hogy ma már a világ közvéleményét efféle módszerekkel és trükkökkel megtéveszteni nem lehet. „You cannot fool all the people all the time“ („Nem lehet mindenkít állandóan az orránál fogva vezetni“) — mondotta Lincoln Ábrahám — s Jakabffy találóan mutat rá arra, hogy a kisantant-kormányoknak ez az akciója visszafelé fog elsülni, mert csak magukat a bűnös kormányokat fogja meg tökéletesebben kompromittálni.

Pedig a kisantantnak nem is kellene nagyon messzire mennie jótanácsért, csupán a politikai bölcseségnek azt a világszerte nagybecsült doktorát kellene meghallgatnia, aki a cseh köztársaságnak, a kisantant e vezető államának elnöki székében ül. T. G. Masaryk legutóbb Sziléziában tett látogatása alkalmával újból kifejtette régi írásaiból már ismert liberális nézeteit a kisebbségi kérdésben. „A mi államunk, mondotta Teschenben az agg államfő, nem egy nemzetiség, hanem több nemzetiség állama. Feladatunk az, hogy igazi szabadságot és demokráciát hozzunk létre s akkor gazdasági és szociális problémáink nagyrésze is megoldást fog találni.“ Freistadtban még teljesebben kifejezést adott eszméinek az elnök: „Ez a szó: köztársaság, szabadságot jelent, szabadság pedig azt jelenti, hogy az egyik ne nyomja el a másikat. Ez az, amit a mi kiváló publicistánk, Havliček mondott: „En is úr, Te is úr.“ Kár, hogy Masaryk francia mintára, mint a köztársaság elnöke csupán dekoratív államfő, akinek a politika irányításában nincsen befolyása. Amit tehát Ő mond, bármilyen különösen hangzik, csupán egy „felelőtlen elem“ magánvéleménye s így kenetteljes nyilatkozatait nem kell és nem is lehet nagyon komolyan venni. Ennek dacára, kétségtelen, hogy amit mond, abban neki van igaza: oly államok, amelyek akarataik ellenére és megkérdésük nélkül kisebbségeket százezer- és milliószámra kebelez-

tek be, nem remélhetik fennmaradásukat másképp, mint akkor, hogyha a kisebbségi jogok igazságos és méltányos érvényesítésével sikerül e meggon-
dolatlanul felfalt masszákat sorsukkal valamennyire kibékíteniük.

AZ ANGLIAI MUNKANÉLKÜLIEK SZÁMA az év első felének végén 1,890.600-ra rúgott, azaz 748.000-rel haladta meg a múlt év júniusi létszámot. 1922 februárja óta nem volt ennyi munkáskéz tétlenül Nagybritanniában. Ugyanekkor a külkereskedelem statisztikája világosan mutatja e katasztrofális munkátlanság forrásait: ez év első hat hónapjában (a múlt év megfelelő időszakához hasonlítva) az importált áruk értéke 63 millió, az exportált cikkeké 54 millió és a reexport értéke 11 millió fonttal csökkent. A gazdasági helyzet tehát röviden kifejezve az, hogy egy üzleti forgalmában s ennél fogva anyagi erejében következetesen hanyatló közgazdaságnak a munkanélküliség megfelelő emelkedése folytán állandóan növekvő szociális terheket kell viselnie. Nem csoda, ha ezek a nehéz viszonyok felforgatják a szigetországnak példátlan sztabilitásáról híres és irigyelt politikai életét. Nem elég, hogy a parlamentnek most két nagy párt helyett hárommal kell dolgoznia, de e három párton belül is egyre élesebb frakcionális ellentétek mutatkoznak.

A pártpolitikai válság legújabb hulláma azzal a támadással kezdődött, amelyet a Labour Party egyik fiatal nagysága, s a kormánynak is tagja, Sir Oswald Mosley, a párt balszámának támogatásával indított J. H. Thomas, a munkanélküliség elleni küzdelmet akkor intéző miniszter ellen. Thomas, a mozdonyvezetőből lett miniszter, egyike a Labour Party legkonzervatívebb tagjainak s politikájának lényege az volt, hogy a válsággal küzdő ipari tőkének igyekezett segítségére sietni (evégből a City banktőkéit is mozgósította) és a nagyobb racionalizációnak útját egyengette. Mosley viszont, az arisztokrata ifjú s Anglia egyik legnagyobb örökösnojának férje, aki voltaképp Thomas segédje volt a kormányban, radikális politikát sürgetett és az állami hitelnek nagyarányú megerhelését ajánlotta, a munkanélküliség levezetése céljából. A kormány politikai vezetői, MacDonald és Snowden megvédték Thomast e támadás ellen, azonban maguk is belátták, hogy a munkanélküliség ellen eddig folytatott harcuk eredménytelen s ezért, amidőn utóbb MacDonald maga vette át régi posztjára, a Dominionok minisztériumába átmenített kollégájától, Thomastól a munkanélküli ügyek intézését, egyúttal felszólítást intézett a másik két párthoz azzal, hogy jöjjenek össze a munkanélküliség kérdésében követendő egységes nemzeti politika elveinek megbeszélése céljából.

Lloyd George, a liberális pártvezér elfogadta ezt a meghívást — rossz nyelvek szerint azért, hogy felelősség nélkül részt vehessen a politikai hatalomban —, a konzervatívok azonban kosarat adtak MacDonaldnak. Baldwin a kormányelnöknek adott válaszában arra hivatkozik, hogy köztük és a kormány között a gazdaságpolitika alapvető kérdéseiben és pedig nevezetesen a vámpolitikai felfogásban teljesen áthidalhatatlan elvi ellentét áll fenn és nem volna értelme részt venniük olyan megbeszéléseken, amelyekből az általuk legfontosabbnak tartott rendszabály, a vámvédelem kiterjesztésének gondolata, eleve ki van zárva. Viszont éppen ebben a tekintetben van egyetértés Lloyd George és a szocialisták között, akik mereven „szabadkereskedő” állásponton állanak. Egyébként azonban Lloyd George közelebb áll a Labour Party balszámához, mint a kormányhoz, közelebb Mosleyhoz, mint Snowdenhez és Thomashoz. Mosley, mint Churchill hangoztatta, voltaképp Lloyd George-tól vette kölcsön a maga munkanélküliségi ideáit: Lloyd George volt az első, aki az államhitel nagyarányú igénybevitelével nagyszabású közmunkaprogramot ígért a maga választási kiáltványaiban. Snowden

azonban, aki nagyon jól tudja, hogy ezidei budgetjével a végsőkig igénybevette az angol közgazdaság erőforrásait, mereven ellene van mindennemű tervnek, amely újabb nagyszabású állami költekezéssel járna. Ezért a Liberal-Labour antant nem valami szilárd alakulat s a minap kis híja volt, hogy Lloyd George, egy a pénzügyi törvény egy szakaszához beadott s Snowden által elutasított módosítás feletti szavazás alkalmával meg nem buktatta az általa „támogatott“ kormányt, amely csak 3 szótöbbséggel menekült a bukástól s csak azért, mert Lloyd Georgeot párhíveinek egy tekintélyes csoportja fáképhél hagyta a kritikus pillanatban.

Amire tehát a MacDonald-kormány az alsóházban támaszkodik, az egy meglehetősen ingatag „szabadkereskedő“ többség, ámde hogy ez a többség kint az országban is megvan-e még, az ma már több mint kétséges. Ami a kormánynak saját legközvetlenebb híveit, a munkásságot illeti, annak érdekképviselője, a szakszervezetek szövetsége, korántsem áll a szabadkereskedelem elvi álláspontján. A szakszervezeti kongresszus gazdaságpolitikai bizottsága nemrég kiadott jelentésében annak a felfogásának ad kifejezést, hogy a vámvédelem kérdése nem elvi alapon, hanem a gyakorlati célszerűség alapján döntendő el.

„Mindig vannak előnyök, éppúgy mint hátrányok és minden esetben részletes vizsgálat dolga eldönteni, hogy egy vámtétel megállapításánál várható-e tiszta haszon vagy sem... a fődolog az, hogy ezekhez a problémákhoz nem szabad előítéletekkel közelítem, nem azzal a meggyőződéssel, hogy bizonyos alapvető elvekhez vagy hagyományokhoz mindenáron ragaszkodni kell. Mindez gyakorlati célszerűség (expediency) kérdése.“

A szakszervezetek e gazdaságpolitikai felfogása tökéletes összhangban van a konzervatív pártvezér, Baldwin által hirdetett programmal. Baldwin 1923-ban az integrális védővámpolitika programjával elbukott a választóközönség előtt s azóta megelégszik az ú. n. „safeguarding“ gondolatának hirdetésével, vagyis általános vámvédelem helyett, minden egyes árucikk védelmét konkrét elbírálás tárgyává kívánja tenni. Most természetesen ennek a rendszernek tetemes kiterjesztését igái arra az esetre, ha újból hatalomra kerül; valamint a birodalmi vámkedvezmények politikájának továbbfejlesztésével, a Dominionokkal egyetértésben, haladni óhajt a birodalmi vámunió egyezménye felé. Ez a „fantázia nélküli“ program azonban korántsem elégíti ki a konzervatív tábor vérmesebb elemeit s ezek élén a sajtó két fejedelme, Lord Beaverbrook és Lord Rothérinere, nyíltan hadat üzent Baldwinnak. A sajtólordok azt követelik, hogy a konzervatív párt azonnal helyezkedjék a korlátlan birodalmi vámunió álláspontjára és még az élelmiszer-importot is sújtsa védővámokkal: ami, tekintettel Anglia földrajzi helyzetére és arra, hogy önmagát élelmezni még a legszükségesebbekkel sem tudja, meglehetősen merész követelés. Egyideig úgy látszott, hogy Baldwin és a lordok között létrejön valamilyen megegyezés, újabban azonban nyílt harcba keveredtek egymással, amelynek immár személyi élé is van: különösen Baldwin és Rothermere között.

Az integrális védővamos program most azután ugyancsak tekintélyes újabb szószólókra talált a City hatalmasaiban. Anglia legnagyobb bankárai július 7-én tartott értekezletükön kimondották, hogy

„habár fenntartják azt a reményt, hogy a szabadkereskedelem területe végeredményben világszerte növekedni fog, azt hiszik, hogy az angol áruk piacának kiterjesztésére szükséges közvetlen lépés, a Brit Birodalmat alkotó nemzetek között kölcsönös kereskedelmi egyezmények létesítése. Annak fel-tételül pedig, hogy Nagybritannia ezeket a megállapodásokat megköthesse, nyitva kell tartania piacát a birodalom összes termékei számára és el kell szánnia

magát arra, hogy védvámokkal sújtsa az összes behozatalt minden más országból.“

AZ INDAI ALKOTMÁNY REFORMJÁNAK előkészítésére kiküldött, Sir John Simon vezetése alatt álló pártközi parlamenti bizottság több mint két esztendő munkálatainak eredményét két kötetben terjesztette a nyilvánosság elé. Az első kötet áttekintést ad az indiai birodalom problémáiról, a második kötet pedig a javaslatokat tartalmazza, amelyeket a bizottság a parlament elé terjeszt. Avégből, hogy a jelentésnek indiai fogadtatását és bírálatát megérthessük, némi visszpillantást kell vetnünk az előzményekre.

Indiában az első nagy lépést a politikai önkormányzat bevezetése felé a háború végén alkotott ú. n. Montagu-Chelmsford reformok tették meg. Ezek szerint India központi kormánya körülbelül a Németbirodalom háború előtti alkotmányának felelt meg, az egyes tartományokban a hatásköröket megosztották a brit kormányzók és „parlamentáris“ miniszterek között. Ez volt az, amit „diarchiának“ neveztek: tipikus félrendszer, amely senkinek sem volt ínyére, de amelyet a reform maga is csak átmeneti rendelkezésnek szánt. A reformot bevezető kormánydeklarációtól megindított alkotmányos fejlődés végcéljakép India teljes politikai autonómiájának, vagyis az ú. n. „Dominion-státus“-nak megvalósítását tűzte ki s a törvény úgy intézkedett, hogy tíz évvel annak megalkotása után parlamenti bizottság vizsgálja meg a helyzetet s tegyen javaslatokat a további lépésekre nézve.

Amikor azután 1917-ben a Simon-bizottságot kiküldték, az indiai nacionalisták nagy felháborodással fogadták ezt az intézkedést: kifogásolták, hogy a bizottságban India egyáltalában nem jutott képviselőnek; értésére adták Nagybritanniának, hogy róluk nélkülök döntést nem fogadnak el és hogy a Dominion-státus megvalósítására vonatkozó ígéret megvalósítását a minimumnak tekintik, amellyel őket ki lehet elégíteni. Követeléseikre válaszképpen Sir John Simon javaslatára az angol kormány felajánlotta, hogy a végleges döntés előtt üljenek össze eszmecserére „a kerek asztal körül“ (Round Table Conference) a brit kormány és India összes irányadó politikai tényezői; ami pedig a régebbi ígéretekkel illeti, Lord Irwin indiai alkirály az elmúlt ősszel tartott nagy expozéjában kijelentette, hogy a brit kormány továbbra is a Dominion-státus megvalósítását tekinti a politikai reformmunka végcéljának.¹

Az azóta lezajlott események közismertek. Tudjuk, hogyan indult meg Gandhi „sókampánya“ a brit uralom ellen s ismerjük a „békés ellenállás“ mozgalomának sajnálatos elfajulását, amelynek eredményeképpen ma már a hindu nacionalisták összes számottevő vezetői börtönben ülnek s a véres harc a brit uralom hordozói és közegei, valamint a felizgatott tömegek között nap-után kiújul itt vagy ott.

Ilyen körülmények között látnak napvilágot a Simon-bizottság javaslatai, amelyeket Sir John és társai, mint hangsúlyozzák, még a Gandhi-mozgalom kitörése előtt fogalmaztak s azóta semmiben sem változtattak meg. A jelentés, elfogadva a Dominion-ideált, arra mutat rá, hogy ennek megvalósítása végett Indiának is ugyanazt az utat kell megtennie, mint a többi brit Dominionnak, amelyek kisebb koloniális egységekben építették ki előbb önkormányzati intézményeiket s azután zártak össze nagyobb szövetséges államokká, amelyek a mai Dominionok, a Britbirodalom önálló részei. Ezért a bizottság itt is előbb a tartományi autonómiák kiépítését javasolja. Legyen

¹ Az egész indiai alkotmánykérdésről részletesebben I. Domony Péter cikkét jelen számunkban.

ezután minden indiai kormányzó-tartománynak felelős parlamenti kormánya, azonban — úgy véli a bizottság — szükséges, hogy a kormányzónak módjában legyen bizonyos vitális érdekek (rend, biztonság, kisebbségek érdekei, stb.) védelme szempontjából kivételes hatalommal is élnie. A központi hatalmat a bizottság továbbra is az alkirály kezében kívánja hagyni s a központi törvényhozó gyűlést szövetségi gyűléssé alakítaná át, úgy hogy az a jelenlegi direkt képviselő helyett a tartományi gyűlések kiküldötteiből álljon. Az egyes — kisebbségi — hitfelekezetek és az „elnyomott osztályok“ külön képviselőt az arányos választás rendszerével, illetőleg bizonyos számú mandátumnak fenntartásával oldaná meg a bizottság, mint az részben eddig is történt. Az északnyugati határtartománynak, amelyen át Brit Indiát inváziók veszedelme fenyegeti, külön (nem parlamentáris) „alkotmányt“ tervez a bizottság s bár a hadseregnek további fokozatos „indianizációját“ ajánlja, a véderő ügyeinek intézését kivenné az indiai kormány hatásköréből, minthogy India védelme egyetemes birodalmi érdek.

A Simon-jelentést a hindu nacionalisták óriási felháborodással és újabb lázongásokkal fogadták, de az egész indiai közvélemény elutasítólag áll azzal szemben s legelőbb is azt a kérdést feszegette, hogy milyen viszonyban van most már a Simon-jelentés az októberre összehívott „Round Table Conference“-szel? Erre a kérdésre a brit kormány azt válaszolta, hogy a bizottság jelentése, bármily nagyértékű dokumentum, semmikép sem köti a brit-kormányt és a parlamentet s hogy a Londonban tartandó értekezlet teljesen szabadon fogja a maga határozatait meghozhatni. Amennyiben ezen az értekezleten megegyezés jönne létre az indiai politikai élet összes számottevő elemeivel, a brit kormány annak megfelelő javaslatokkal fog a parlament elé állni.

Most tehát, úgy látszik, e londoni értekezleten fog eldőlni az indiai birodalom jövője: ha ugyan sikerül elérni azt, hogy Indiának londoni képviselője valóban teljes legyen.

AZ OROSZ KOMMUNISTA PART XVI. KONGRESSZUSA az ú. n. „jobboldali“ ellenzék megfigyelmezésének jegyében folyt le. Rikov, Tomszki és Bucharin, akik mindhárman attól tartottak, hogy az új parasztellenes kurzus, az új „fővonal“ erőltetése katasztrófába viszi a szovjetrendszert, kénytelenek voltak beismerni és visszavonni „tévedéseiket“ a pártkongresszus színe előtt. Ez tehát Sztálinnak, a diktátornak — aki forma szerint csupán a párt központi főtitkárának szerény címét viseli — teljes győzelmét jelentené, de ennek a győzelemnek jelentőségét némileg csökkenteni látszik az a tény, hogy a penitencia lerovása után a megrendszabályozott ellenzéki vezérek újból elfoglalták helyüket a párt végrehajtó bizottságában, sőt Rikov még a Politbúróban is. Ezt a sajátságos körülményt alighanem az magyarázza meg, hogy a pártkongresszus szervezését és a delegátusok kiküldését Sztálin s a kezében levő pártvezetőség irányította: Rikovéknak tehát a pártkongresszuson eleve veszett ügyük volt. Azonban kint az országban úgy látszik ezeknek a régi kommunista tekintélyeknek a helyzete korántsem teljesen reménytelen s a diktátor így jobbnak látta az eltiport lázadóknak legalább névleges támogatását a rendszer számára továbbra is biztosítani.

Ez az elhatározás annál inkább érthető, hogyha tekintetbe vesszük, hogy a helyzet a szocialista paradicsomban egyáltalában nem rózsás és hogy magának a pártnak ereje is egyre gyengülni látszik. Orszokonidze „elvtárs“ jelentése állapítja meg, hogy egy év leforgása alatt a kommunista párt másfél millió tagjából nem kevesebb mint 130.000-et kellett „kitisztogatni“ és ezenkívül még 18.000 önként hagyta el a pártszervezetet. Ugyancsak Orszokonidze

— aki egyébként a kommunista párt fegyelmi bizottságának elnöke — mutat rá arra a körülményre, hogy a Szovjet külföldre küldött közegeinek tekintélyes része válik hűtlenné, illetőleg megbízhatatlanná. Nemcsak az átlagos orosz alattvaló, hanem még a kommunista pártnak buzgó tagjai is „áldozatul esnek“ külföldön a kapitalista civilizáció csábjainak és többé nem kaphatók arra, hogy a boldog szovjethazába visszatérjenek. E renitensek között vannak veterán kommunisták — mint Millermal is, aki 1906 óta tagja a pártnak — és olyan személyiségek, akikre a szovjet fontos missziókat és vezető szerepeket ruházott. Újabban azonban még az OGPU-nak, a szovjet félelmetes terrorrendőségének külföldi megbízottai is sorra elszökődnek szolgálatukból s így napról-napra nő a legfiatalabb, ú. n. „harmadik“ emigráció, amely renegát kommunistákból rekrutálódik.

De vajjon miért is mennének haza ezek az elvtársak, a szovjet hazába, ahol üresen állnak a boltok s ahol a legnélkülözhetetlenebb szükségleti cikkeket is csak hatósági jegyekre, mikroszkopikus mennyiségben lehet beszerezni? — ha egyáltalában lehet? A Szovjet, amely amúgy is termelési és ellátási nehézségekkel küzd, termékeinek nagyrészt „dumping“ áron dobja a világpiacra, hogy így megszerezhesse az „ötéves“ iparosítási program, a „pjatiletka“ további folytatásához szükséges valutákat. Ezért válik Oroszországban az élet napról-napra tűrhetetlenebbé.

A szovjet-exportnak megfelelő keretekben való fenntartása azonban így is nagy nehézségekbe ütközik. Ebben az exportban például lényeges szerepet játszik a fa, amelynek kitermelését a Szovjet kényszermunka-osztagokkal végezteti. Ennek az üzletnek most hirtelen bedugult egy fontos piaca: az új amerikai vámtarifá ugyanis behozatali tilalommal sújt minden árut, amelynek termelése kényszermunka igénybevételével történik. Ennek a rendelkezésnek végrehajtásaképpen a szovjetfával megrakott hajókat az amerikai kikötőkben nem engedik kirakodni. Könnyen meglehet továbbá, hogy ezt a rendelkezést ki fogják terjeszteni a Szovjetnek összes exportáruira, mert az amerikai vélemény az, hogy a Szovjetnek minden üzeme többé-kevésbé kényszermunkával dolgozik. Ha az amerikai példát átvennék a legfontosabb európai államok is, ez a bolszevizmusra nézve bizonyos volna akkora csapás, ha nem súlyosabb, mint egy általános hadüzenet. De az európai államok egyetemes fellépésére ma semmiféle kérdésben nem lehet számítani. Talán, majd ha Briand nyelbeütötte Páneurópát...

ETTŐL azonban még eléggé messze vagyunk. A július 15-i terminusig Briand jegyzékére beérkezett válaszok, bár általában udvarias, sőt a legtöbb esetben szívélyes hangon méltatják a francia külügyminiszter által felvetett eszmék jelentőségét, tele vannak tűzdelve „rezervációkkal“, amelyek összeállítása arról győz meg, hogy a Páneurópa-gondolat legalább is a Briand-féle tervezet alapján korántsem számíthat arra, hogy egyhamar a megvalósulás stádiumába lépjen.

A tervezet sorsára bizonyára a legfontosabb a három európai nagyhatalom: Németország, Olaszország és Nagybritannia felfogása. A német és az olasz jegyzék sok tekintetben megegyező felfogást fejez ki, ami persze nem meglepő. Mindkét kormány azt a módszert választotta, hogy elvben elfogadván és helyeslően a Briand által kitűzött célt, megkísérli kimutatni, hogy annak következetes megközelítése minő utakon volna lehetséges. Itt azután, tehát a részletes kérdésekben kitűnik az éles ellentét, amely e hatalmakat a francia felfogástól elválasztja. Mindkét válasz szükségesnek tartja, hogy „Páneurópa“ felölelje az összes európai államokat s ne csupán azokat, amelyek a Nemzetek Szövetségének is tagjai: Oroszország és Törökország

bevonása nélkül nem lehet megoldani Európa égető problémáit. Továbbá ugyancsak megegyezik a két nagyhatalom felfogása abban a nézetben, hogy az európai federációban a tagállamok csakis teljes rangegyenlőséggel foglalhatnak helyet s hogy tehát evégből véget kell vetni a „győzők“ és „legyőzöttek“ nemzetközi jogállásában ma fennálló különbségeknek. Emellett az olasz kormány — mint más alkalmakkor is megtette — a „biztonság“ elsőségének francia tételével a leszerelés szükségességét állítja szembe. Európa politikai státusának alapjait a Nemzetek Szövetségének egyezségokmánya teremtette meg, de ez a dokumentum hármass rendszert állít fel, amelynek a biztonság csak egyik eleme. Emellett egyenlő súly esik a leszerelés és a döntőbíráskodás jelentőségére. A biztonság megteremtésére már eddig is nagy gondot fordított a nemzetközi politika, ámde ez a munka szükségkép kárbavész, hogyha a leszerelés műve hasonló ütemben nem halad előre. Valóban kétségtelen, hogy ha az eddig már fennálló „paktumok“ nem voltak képesek egyes hatalmakat arra bírni, hogy a fegyverkezés fejlesztéséről lemondjanak, akkor itt az általános bizalom hiánya mutatkozik, amely amellet szól, hogy az európai légkörben felodatlan feszültség van.

Éppen ez a szempont az, amely a német kormányt, abban az őszinte törekvésében, hogy a vitához konstruktív javaslatokkal járuljon, arra a megjegyzésre készíti, hogy a gazdasági együttműködés előmozdítását nem kellene a biztonság megteremtésétől függővé tenni. Ellenkezőleg: a német kormány megvan győződve arról, hogy a gazdasági közlekedés sokat fog tenni a szolidaritás fejlesztésének érdekében és ezzel egyúttal a biztonság érzetét is növelni fogja.

A francia közvélemény kezdettől fogva tisztában volt azzal, hogy az olasz és a német felfogás határozott ellentétben van a francia nézetekkel. Annál inkább remélték azt, hogy Nagybritannia s különösen a mai pacifista Labour-kormány — amennyire Európán-kívüli megkötöttségei engedik — erőteljes erkölcsi támogatásban fogja részesíteni Briand javaslatait. Annál nagyobb csalódást okoz Párizsban, hogy az összes válaszok közül Nagybritannia jegyzéke utasítja el legkategorikusabban az egész Páneurópa-organizáció gondolatát. Az angol jegyzék ugyan hangsúlyozza, hogy a brit-kormány csak ideiglenes választ adhat, amíg a Dominionok felfogását nem ismeri, ez azonban nem javítja a helyzetet, hiszen a Dominionok bizonyára nem rajonganak azért a gondolatért, hogy Anglia egy — Európán kívüli érdekek ellen fordítható — szorosabb európai organizációba lépjen. Ennek dacára a brit jegyzék — a kötéző bevezető udvariasságok lerovása után — a legnagyobb nyíltsággal kijelenti, hogy Anglia sem szükségesnek, sem kívánatosnak nem tartja az európai együttműködés előmozdítása szempontjából új, a Népszövetségtől különböző intézmények létesítését. A tervezett új európai szervezetek zavart és versengést támasztának s a Nemzetek Szövetségének hatályos működését akadályoznák, sőt annak tekintélyét is veszélyeztetnék. Emellett Páneurópa megteremtése elkerülhetetlen rivalitást hozna létre Európa s a többi kontinens között. Nagybritannia kormánya ezért elegendőnek és célszerűbbnek tartaná a Nemzetek Szövetségének intézményd útján dolgozni a szorosabb európai egységen s evégből legfőbb külön bizottságok alakítását pártolná.

A brit jegyzék ezzel, mondhatni, megadta a kegyelemdöfést a máris számtalan sebből vérző Páneurópának. A többi kisebb hatalmak válaszaiban foglalt eszmék ezután már csak akadémikus jelentőségűek. Röviden végigfutva rajtuk mégis érdemes felemlíteni, hogy Spanyolország nem kíván csatlakozni semmiféle alakulathoz, amely a délamerikai spanyolnyelvű államokkal való intim kapcsolatait hátrányosan befolyásolhatná; hogy Hollandia egy rendkívül tartalmas memorandumban a leghatározottabban ellentmond annak a

francia felfogásnak, amely szerint a gazdasági együttműködés fejlesztése a biztonság megteremtésétől függ s nem hiszi, hogy a biztonság kérdésének megoldását megkönnyítené az európán kívüli hatalmak kizárása; végül hogy még a Franciaország köldöksinórján függő cseh köztársaság is félti rövidmúltú szuverenitását egy európai organizációtól és hangoztatja, hogy abban az európán kívüli érdekekkel bíró államoknak (lásd: Oroszország, amely a francia felfogás szerint inkább ázsiai hatalom) is helyet kell foglalniok. Ől kell ismerni, hogy ha Briand ezekben a válaszokban örömet leli — s a párizsi információk ezt állítják — valóban a bölcs embernek mérsékletéről tesz tanúságot, akit az élet tapasztalatai nagy szerénységre tanítottak.

OMIKRON

AZ ANNEXIÓS VÁLSÁG ÉS KÖVETKEZMÉNYEI

Az Osztrák-Magyar Monarchia és Szerbia között az 1908. év végén és a következő elején nagy vértelen küzdelem zajlott le, melyet általában annexiós válság néven ismerünk. Akkoriban a köztudat a közel félévig tartó diplomáciai harcnak nem tulajdonított túlnagy jelentőséget; csak a nemrég nyilvánosságra került diplomáciai aktákból¹ derül ki, hogy milyen közel jártunk már akkor a hat esztendő múlva bekövetkezett világhátrófa örvényéhez s milyen ádáz küzdelem dúlt a titkos diplomácia kulisszái mögött.

Boszníának és Hercegovinának a Habsburg-monarchia végzet-tragédiájában nagy szerep jutott. A dinasztia hatalmának kiterjesztése a Balkánra, főleg erre a két tartományra, régi törekvés volt, amely visszanyúl Badeni Lajos és Savoyai Jenő koráig s ez időtől fogva folyton kísértett. Boszniáról középkori magyar királyaink sem vették le a szemüket, nyilvánvalóan abban a meggyőződésben, hogy ez a tartomány a hosszan elnyúló Dalmáciának természetes kiegészítő része. A Habsburgok katonai és politikai tanácsadói szintén ilyen hátvédnek tekintették Boszniát és Hercegovinát. A délszláv származású, de a dinasztikus érdekekkel teljesen azonosult osztrák tisztikar lelkes híve volt az annexiónak már a 40-es és 50-es években, Lombardia elvesztése után pedig a régi gondolat komoly formát kezdett ölteni.² Radetzky tábornagy, a Habsburgok hatalmi politikájának egyik legnagyobb megisméjlesztője, 1856-ban a császárhoz intézett emlékiratban sürgette a tartományok mielőbbi megszerzését, arra hivatkozva, hogy Dalmáciának hátvédre van szüksége.

A bécsi katonai és politikai körök Ferenc József-re azzal az állításokkal is hatottak, hogy a szultán védtelenül hagyja a lakosságot és a szegény kizsákmányolt nép az osztrák-magyar hadsereget felszabadítóként várja. Valóban az uralkodó 1875-iki útja alkalmával a lakosságnak tüntető tömegei jelentek meg a dalmádai határon és védelemért esdekeltek. Valószínű, hogy a tüntetéseket az osztrák katonai hatóságok rendezték, amnyi azonban kétségtelen, hogy Bécsben az uralkodó befentesei a két tartomány meghódítását befejezett ügynek tekintették, melynek csak a végrehajtása hiányzott. Volt azonban egy nagy akadály, amelyet le kellett küzdeni: gróf Andrassy Gyula külügyminiszter makacsul ellenállt.

¹ L. Bittner és H. Uebersberger, Österreich-Ungarns Aussenpolitik von der bosnischen Krise 1908 bis zum Kriegsausbruch 1914. I—VIII. Wien u. Leipzig 1930. Bogitschewitsch, Die auswärtige Politik Serbiens I—II. Berlin, 1929.

² Sosnosky, Balkanpolitik Österreich-Ungarns. I. 136. I.

Gróf Andrassy Gyulát, akit a tájékozatlan magyar közvélemény annakidején az okkupáció inspirálójának tartott, nagy meggondolások indíthatták arra, hogy az uralkodó akaratának ellenszegüljön. Először mint magyar ember nem láthatta jónak a szláv elem erősödését a monarchiában, de Törökországgal való szimpátiáját sem titkolta. Ő is azt tartotta, amit Metternich kancellár, hogy a törököknek a Balkánon való uralmát nem kell bolygatni. Az is lehetséges, hogy Andrassy hálás volt Törökország iránt, azért, hogy védelmébe vette a magyar emigránsokat Világos után. De mindennél nyomosabb ok lehetett annak meglátása, hogy az okkupáció vagy az annexió állandó súrlódást jelent majd Oroszországgal. Annyi kétségtelen, hogy gróf Andrassy Gyula előrelátása és nem titkolt aggodalmai teljesen igazolódtak. Mert egy poliglott birodalomnak, mint aminő a Habsburgmonarchia volt, új, még hozzá meglehetősen súlyos nemzetiségi terhet fölvenni, ésszerűnek semmiképpen sem látszott. A későbbi események ugyancsak megmutatták, hogy a monarchia délszláv elemének szaporítása milyen végzetes veszedelem volt úgy osztrák, mint magyar szempontból. Gróf Andrassy Gyula a balkáni *quieta non movere* elvét nem tudván megmenteni, annyit mégis elért, hogy a monarchia csak okkupálta a két tartományt, nem annektálta, mint Ferenc József tábornokai és osztrák tanácsadói tervezték.¹

Kinek a gondolata volt az 1908-iki annexió, Aehrenthal külügyminiszteré-e, vagy másé, nem tudjuk biztosan, de ez nem is túlfontos. Aehrenthal nem tett mást, mint végrehajtotta az uralkodó akaratát, aki a régi tradíció értelmében meg akarta vetni a lábát a Balkánon, addig míg nem késő. A külügyminiszter különben sem volt nagy képességekkel megáldott államférfi; a jó átlagdiplomaták közé tartozott, rendes hivatalnok volt, aki szorgalmasan, pontosan ellátta a tárcája keretébe vágó ügyeket. Aehrenthal a Ferenc Józsefi korszak középserű, de buzgó, odaadó, hivatalnokpolitikusaik szinte típusa.

A viszonyok a merész terv végrehajtására első pillantásra kedveztek. Magyarországon a dinasztia hatalmi törekvései és főleg a dél felé való terjeszkedés sohasem volt népszerű; — később, 1914-ben gróf Tisza István a leghatározottabban tiltakozott az ellen, hogy egy talpalatnyit is elvegyünk Szerbia földjéből. De Magyarországon a koalíciós kormányzat, amely 1908 óta már haldokolt, önmagával volt elfoglalva. A közvéleményt erősen foglalkoztatta gróf Andrassy Gyula nagy megbotránkozást keltő plurális választójogi tervezete, közben elkápráztatta a spanyol király és királyné pazarfényű fogadtatása. Odaát Ausztriában a csehek miatt a parlamentárizmus teljes csődje fenyegetett. Így tehát nem volt komoly belpolitikai akadály.

Aehrenthal kedvezőnek ítélte a külpolitikai helyzetet. Oroszország, a balkáni népek protektora, még nem heverte ki a japán háború okozta súlyos veszteségeket, úgy, hogy fegyveres beavatkozásától nem kellett tartani. Megalakult már ugyan a francia-orosz-angol hármass antant, s a központi hatalmak körülzárása már ekkor teljes volt, de a kötelékek, amelyek a három nagyhatalmat egybekapcsolták,

¹A részleteket I. Wertheimer E. Andrassyról szóló és Sosnosky idézett művében.

lazáknak látszottak. Legalább így látta Aehrenthal, nem törődve azzal, hogy vállalkozása a szövetséget majd szorosabbra kovácsolja össze.

Az aktákból úgy látjuk, hogy a bécsi intézőkörökre elsősorban az akkoriban fellángolt ifjú török mozgalom hatott, s attól féltek, hogy a majdan megerősödő Török birodalom elragadja Boszniát és Hercegovinát. De volt az annexióval egy közvetlen cél is, amelyet a megbeszéléseken szintén hangsúlyoztak: *meg* akarták fölemlíteni az izgága balkáni szomszédot. Karagyorgyevics Péter trónralépése után (1903) elemi erővel feltámadt az önmagát még ki nem élt szerb nacionalizmus és nyíltan fenyegette a Habsburg-birodalom területi integritását. A monarchia külügyi vezetősége két nagyobb aktussal kísérelte meg eloszlatni a nagyszerb álmokat. Az első volt az 1906-iki vámrendelet, amely a szerb agrártermékek jelentékeny részét kizárta a közös vámterületről. Ez nem sokat használt, mert a magyar agráriusok jövedelme az iparcikkek gyors áremelkedése folytán alig emelkedett, Szerbia pedig agrárterményei számára máshol szerzett piacot.

Aehrenthal külügyminiszter 1908 augusztus 19-én az annexió tervét közös minisztertanács elé terjesztette, amelyen rajta kívül Wekerle Sándor magyar miniszterelnök, Beck osztrák miniszterelnök, Schönauich közös hadügyminiszter, Burián közös pénzügyminiszter, Conrad vezérkari főnök voltak jelen.¹ Aehrenthal előadta többek között, hogy mindenekelőtt meg akar egyezni Oroszországgal és bizonyos kompenzációkat ígér majd neki. Olaszország — mondotta — bele fog egyezni az annexióba, Franciaország el van foglalva Marokkóval s nem ér rá Balkán-ügyekkel foglalkozni, így tehát nincs jelentékenyebb akadály. Meglepő, hogy Wekerle Sándor magyar miniszterelnök milyen határozottsággal szállt síkra az annexióért, mintha az magyar érdek lett volna. Az annexió nélkül — mondotta — nem lehet a Balkánon az állapotot konszolidálni és Szerbia szemérmetlen üzelmei nem érnek véget, míg Boszniát és Hercegovinát birtokunkba nem vesszük. A Szandzsák kiűritésére Wekerle azt jegyezte meg, hogy nem lehetne-e azt úgy végrehajtani, hogy igényeinket esetleg később érvényesítsük.

Beck osztrák miniszterelnöknek súlyos aggodalmait támadták, hogy az annexió megsemmisíti a berlini szerződés 25. paragrafusát. Attól is félt, hogy túlnagy kárpótlást követel majd Oroszország, de különböző követelésekkel a többi hatalmak is könnyen előállhatnak. Azt sem tartotta lehetetlennek, hogy az annexió bajt csinál majd a Balkánon. Valami ürügyet kellene találni — mondotta Beck — és hivatkozni valami kényszerhelyzetre. Itt Conrad megjegyezte, hogy a kényszerhelyzet már megvan, az ifjútörök mozgalom miatt. Wekerle az annexióért nagyon lelkesült. Becknek arra a megjegyzésére, hátha kollegái odahaza Budapesten nem egyeznének bele, azt felelte, hogy ő rögtön levonná a konzekvenciákat, az annexióval marad vagy bukik. Conrad szintén az annexiót támogatta, hangsúlyozván, hogy

¹ A minisztertanács jegyzőkönyvét I. L. Bittner és H. Uebersberger idézett gyűjteménye I. 41—50 l.

Oroszországtól nem kell tartani, mert nem harcképes, Olaszországgal pedig üdvös volna a háború, mert nagy katonai fölényben vagyunk felette.

Aehrenthal külügyminiszter bízva a feltétlen sikerben, melyet a körülmények kétségkívül előmozdítottak, augusztus 27-ikén aide mémoires-t küldött Szentpétervárra; ebben már szó van az „esetleges“ annexióról, de ami csak akkor fog bekövetkezni, ha elkerülhetetlenné válik. Szeptember 10-ikén a Budapesten tartott közös miniszteri tanácson előadta, hogy értesítette kellő formában Iswolskit, eléje tárva a monarchia igényeit Bosznia-Hercegovinára, melyeket annakidején fegyverrel hódítottunk meg, amiért is úgy tekinthetjük a két tartományt, mint saját birtokállományunkat. Előadta még, hogy Buchlauban, ahol összetalálkozott Iswolskival, szóba került az annexió kérdése, s a beszélgetésből azt a benyomást merítette, hogy Oroszország a monarchia tervei elé nem gördít komoly akadályokat.¹ Aehrenthal attól félt, hogy a novemberben összeülő török parlament határozatot hoz majd Boszniára és Hercegovinára nézve, s ezt a gyanút megerősítette a belgrádi követségnek az a jelentése, hogy a szerbek az ifjú-törökökkel már összeköttetésben állanak. A két tartomány bekebelezésére — így fejezte be előterjesztését Aehrenthal — elérkezett tehát a végső pillanat. Ugyanezen a közös miniszteri tanácson Schönaich bejelentette, hogy a XV. hadtestet mozgósítani fogják, ami az első hónapban 48 millióba és minden további hónapban 6 milliójába kerül a monarchiának. Aehrenthal szeptember 16-ikán ismét tárgyalt Buchlauban Iswolskival, akinek megígérte, hogy Oroszországot engedékenysége fejében támogatni fogja abban a törekvésében, hogy orosz hadihajó átmehessen a Boszporuson, amit a szerződések addig tiltottak.

Ennyi volt mindössze az előkészület, de több nem is lehetett. Nem lett volna tanácsos az ügyet nemzetközi konferenciára bízni, mert az aligha ment volna bele a berlini kongresszus határozatainak megváltoztatásába. Egyetlen út és mód volt, végrehajtani az annexiót meglepetésszerűen. Szeptember 29-én Ferenc József jelentette az orosz cárnak, a francia köztársasági elnöknek, az olasz királynak, a német császárnak, hogy kiterjeszti a két tartományra uralkodói jogait. Október 5-ikén jelent meg az uralkodónak Aehrenthalhoz intézett kézírata, s ezzel az annexió a monarchia részéről befejezett tényévé vált.

Az annexió híre, amidőn a világsajtó betűtengerén megjelölt, mennykőcsapásként hatott. Szerbiában óriásira dagasztotta az érzelmelek hullámain, de nagy meglepetést keltett egész Európaszerte, főleg Angliában és Olaszországban. Franciaországban a közvélemény még aránylag nyugodtan fogadta. Az angol politika, amely annyi időn át semlegesnek mutatkozott az európai kontinens kérdéseiben, a revali találkozó óta (1908 jún.) nyíltan szlávbarát. A diplomáciai levelezésekből, a jelentésekből megállapítható, hogy az angol külügyi kormányzat a szláv hatalmi érdekek szolgálatába szegődött. Széchenyi követség! tanácsos október 6-ikán azt jelentene Londonból, hogy

¹ A jegyzőkönyvet l. Bittner és Uebersberger i. m. I. 78 l.

az angol kormány az annexióhoz nem járulhat hozzá, mert nemzetközi jogellenesnek tartja a legfontosabb nemzetközi szerződések egyikének egyoldalú megváltoztatását. A belgrádi német ügyvivő jelenti ugyanekkor, hogy az annexió híre Belgrádban rettentő elkésedést keltett; a szerbek azt hiszik, hogy az osztrák-magyar monarchiának ezt az agresszív lépését a legelső alkalmas pillanatban Szerbia megszállása fogja követni.

Mi történhetett Aehrenthal és Iswolski között a buchlaui találkozón? Bajos volna kitalálni. Zárt ajtók mögött tárgyaltak egyedül, Buchlauban és részletek nem kerültek nyilvánosságra. Minden valószínűség a mellett szól, hogy Iswolski csak színleg egyezett bele az annexióba, csak azért, mert Oroszország nem volt felkészülve arra, hogy tiltakozó szavának érvényt szerezzen.

A szerbek a tiltakozáson kívül azzal feleltek, hogy rögtön bojkott alá vették az osztrák-magyar árukat. Forgách követ november 15-én azt jelentette Bécsbe, hogy Szerbia lázasan készülődik a háborúra, és a monarchia ellen tüntetések egymást érik Belgrád utcáin. Iswolski adta a meglepettet, mintha nem tudott volna semmiről. November 15-én Nelidow párizsi orosz nagykövet előtt azt a vészjósló kijelentést tette, hogy az osztrák-magyar-szerb viszály a legsúlyosabb dolgok egyike és ha háborús összeütközésre kerülne a sor, az általános háború elkerülhetetlenné válna. A pánszláv körök nem bízva Oroszország erejében, nem akartak háborút, de mindent elkövettek, hogy az annexió nyílt kérdés maradjon. Az orosz külügyi kormánynak kezdetben az volt a terve, hogy a hatalmak nemzetközi konferenciát hívjanak össze és ez változtassa meg a berlini szerződés 25. paragrafusát; ez a terv azonban meghiúsult Aehrenthal ellenállásán.

Ferenc József és Miklós cár, akik a régi szentszövetségi stílusban mint a történekeért egyedül felelős autokraták, leveleztek egymással, igen élénk eszmecserét folytattak. A cár nem titkolta felháborodását; november 4-ikén azt írta Ferenc Józsefnek, hogy a két tartomány annektilása igen rossz hatást tett rá, amiről csak barátságuk miatt nem szabad bővebben nyilatkoznia. A cár szerint Aehrenthal azt ígérte, hogy az annexió kérdésében nemzetközi konferenciát hívnak össze, de Aehrenthal nem váltotta be ígéretét, hanem fajt accompli-t teremtett. A cár szokatlan erősen kikel Aehrenthal ellen; azzal vádolja, hogy perfid módon járt el és Oroszországot egyszerűen becsapta. Valóban nehéz volna eldönteni, ki csapta be a másikat: Aehrenthal-e vagy Iswolski? Lehetséges, hogy a cár felháborodása jogos volt, mert külügyminisztere a buchlaui találkozóról ilyen értelemben tett neki jelentést. Iswolski Pourtalés pétervári német nagykövetnek nemsokára azt mondta, hogy Aehrenthal Európa békebonatója, s nem lehet vele megállapodásokat kötni, mert politikai céljainak elérésében becsstelen eszközöket alkalmaz. De közben kijelentette azt is, hogy szerinte a keleti kérdés békés úton nem oldható meg. Ferenc JÓZsef, midőn a válság december végén tetőpontját érte el, azt írta a cárnak, hogy Aehrenthal Iswolskival mindent közölt, és nem érti, hogy az orosz külügyminiszter hogyan állíthatta ismeretlen tények elé uralkodóját.

Iswolski a szerb diplomatákkal való beszélgetései közben őszintén feltárta azt a szándékát, hogy az Osztrák-Magyar Monarchiával háborút akar, de ennek még nem érkezett el az ideje. Wesnics párizsi szerb követnek még október elején kijelentette, hogy Szerbia az Osztrák-Magyar Monarchiának ezzel a lépésével semmit se veszített; ellenkezőleg, csak nyert, mert a novibazári Szandzsákból kivonul s ezzel lemond egy fontos területről. „Semmit sem veszítettetek — mondotta Wesnicsnek — hanem megnyertétek Oroszország támogatását; mert most Oroszország viszi az Osztrák-Magyar Monarchiára vádlottak padjára, mint azt a monarchia tette Oroszországgal 1878-ban“.¹ Iswolski, amint látjuk, háborús szándékait már ekkor nem titkolta. Szükségtelen hangsúlyoznunk, hogy ezek a kijelentései mennyire fontosak a háborús felelősség kérdésének eldöntésénél.

A szerbek tovább tüzelnek, dúlnak-fúlnak, izgatnak a háború mellett. Milovanovics külügyminiszter, aki októberben Londonban járt, kijelentette Sir Edward Grey előtt, hogy Szerbia készül a háborúra, mert az elkerülhetetlen az esetben, ha nem kap területi kárpótást. A szerbek abban is reménykedtek egyideig, hátha sikerülne valami kárpótást a monarchiától kicsikarni. Schön német külügyi államtitkár feljegyzéseiben azt olvassuk, hogy a szerbek szerettek volna egy sávot, amely összekötötte volna őket Montenegróval és a tengerrel és a szerb külügyminiszter szerint ez lehetett volna a barátságos viszony helyreállításának az alapja, a monarchia és Szerbia között. Erről természetesen sem Bécsben, sem Berlinben nem akartak hallani. De még Rómában sem, mert ugyanebben az időtáiban Tittoni olasz külügyminiszter is tiltakozott Szerbia területi növekedése ellen. Aehrenthal a szerb követelések elől nem zárkozott el ridegen; kijelentette, hogy hajlandó szerződészerű útvonalat adni a szerbeknek a tengerhez s ígért nekik bizonyos gazdasági előnyöket is, de ennek az ígéretnak beváltásáról később, midőn a krízis lecsendesült, többé szó sem volt.

A szerb diplomácia roppant energikusnak mutatkozott a krízis folyamán. A szerbek ügye iránt barátságos indulattal viseltető angol és orosz külügyi kormánynak egy percre sem hagyott békét. Októberben és novemberben maga Pasics járt Péterváron, hogy a segítséget megsürgesse. Iswolski leghatározottabban kijelentette, hogy Szerbia maradjon veszteg, mert Oroszország nincs abban a helyzetben, hogy most segítse és Szerbia önmagát fogja megsemmisíteni, ha háborút provokál. Minden jel arra vall, hogy a háború az Osztrák-Magyar Monarchia és Szerbia között csak azon múlt, hogy Oroszország még nem heverte ki a japán háború veszteségeit. Mialatt Pasics Péterváron járt, a szkupstina abban a hiszemben, hogy sikerült Oroszország támogatását megnyerni, megszavazta a háborús költségvetést, s közben megalakult a nemzetvédő (Narodna Obdrana) társaság. A Szerbiának nyújtandó segítség akadálya volt az is, hogy Iswolski, bár mennyire rokonszenvezett is Anglia a szerb törekvésekkel, nem tudott megegyezni Greyvel, a Dardanellákra vonatkozólag. Az angol kül-

¹ Bogitschewitsch id. m.

ügyminiszter ugyanis makacsul kitartott a mellett a régi szerződéses megállapodás mellett, hogy hadihajó nem mehet át a Dardanellákon.

A háborús veszedelem március közepén érte el csúcspontját. Conrad vezérkari főnök minden követ megmozgatott, hogy Ausztria-Magyarország megindítsa Szerbia ellen — mint ő mondta — a preventív háborút. Csaknem hajszálon múltott a katasztrófa kitörése, midőn Németország gyors és erélyes közbelépése a további bonyodalmaknak egyszeriben végét vetette. Bülow kancellár március 21-ikén a pétervári nagykövet közvetítésével erélyeshangú felszólítást intézett Iswolskihoz, hogy nyilatkozzék határozott formában, mit akar. Iswolski úgylátszik gyorsan észbe kapott és az utolsó órában csendre intette a lázongó Szerbiát. Az eredmény gyorsan mutatkozott: a bécsi szerb követ március 31-ikén jegyzéket intézett Aehrenthalhoz, melyben kormánya kijelenti, hogy a fait accompli Szerbia jogait nem érintette. A diplomáciai harc végső akkordja a hatalmak április 19-iki jegyzéke, melyben kijelentették, hogy a 25. paragrafus megváltoztatásához hozzájárulnak. Ezzel az aktussal az annexiós krízis véget ért.

A hatalmak közös jegyzéke után Szerbiában a lázas indulatok lecsillapodtak. Szerbia egyedül maradt, de egyedül maradt a Szerbia elleni háború egyetlen komoly szószólója: Conrad vezérkari főnök is. Maga a félesztendeig tartó válság sokkal nagyobb esemény volt, mint annakidején gondolták. Most már világosan látjuk ugyanis, hogy ez volt a világháború egyik csírája. Aehrenthal learatta a diplomáciai győzelem babérját; a hozzá közel álló osztrák sajtó úgy magasztalta őt, mint a Habsburg-monarchiának legnagyobb államférfiét, de győzelme álgőzelem volt. A hatalmi versengés korában a presztízs kétségkívül fontos volt és a megtépzott tekintélyt a monarchia külügyi kormányának valami úton-módon helyre kellett állítania, de más kérdés az, hogy az annexió helyes eljárás volt-e a monarchia jövője szempontjából is? Volt-e rá valóban szükség? Erre a kérdésre nagyon nehéz igen-nel felelni. A két tartomány a valóságban a Habsburg-monarchia alkotó része volt, amely ott három évtized alatt berendezkedett és nyugodt állapotokat teremtett. Szükség volt-e okvetlenül arra, hogy kiterjesszék rájuk az uralkodói jogokat egy nemzetközi szerződésnek egyoldalú megváltoztatásával, hiszen azokat úgyis gyakorolták? A berlini szerződés önkényes megváltoztatása mindenütt bizalmatlanságot ébresztett, s azt a hitet keltette, hogy Ausztria-Magyarországnak hódító céljai vannak a Balkánon.

Aehrenthal pillanatnyilag valóban győzött; sikerült megaláznia az okvetetlenkedő szomszédot és sikerét annak köszönhetné, hogy Oroszország, a fegyveres konfliktusra nem lévén felkészülve, cserben hagyta Szerbiát. A két vezérkari főnök: Conrad és Moltke azt hitték, hogy a két hadviselő félre lehet majd lokalizálni a háborút. Moltke szeptember 14-ikén ezt írta Conradnak: „Meggyőződésem, hogy sikerült volna a háborút Ausztriára és Szerbiára lokalizálni, s ennek a háborúnak győzelmes befejezése után a monarchia megerősödött volna belsőleg és megszilárdult volna kívül, s olyan túlsúlyt ért volna el a Balkánon, amelyet nehéz lett volna megrendíteni”¹

¹E. Bourgeois, Manuel historique de la Politique étrangère. IV. 538.

A vezérkari főnökök horizontján ilyen volt a helyzet, de egészen más volt Bülow kancellárén, aki, úgylátszik, nem látta a háború kimenetelét ilyen rózsásnak. Nem is láthatta, mert egy megindított háború következményei mindig kiszámíthatatlanok. Hat évvel később az ultimátum készítői ugyanúgy gondolkoztak, mint a két vezérkari főnök és mennyire csalódtak.

Az annexió következménye, hogy Olaszország teljesen elidegenedett a kettős monarchiától. Az olaszok megnehezíttek Ausztria-Magyarországra azért, mert nekik is voltak ambíciói a Balkánon. Olaszország álláspontja különben a balkáni politikában az volt, hogy fenn kell tartani a területi status quo-t, ameddig csak lehet, minden eszközzel. Tittoni külügyminiszter a válság alatt kétkulacos politikát folytatott: helyeselte a szerbek mozgolódását és titokban biztatta őket, de Bécsben az annexió ellen nem tiltakozott. A krízis lezajlása után azonban tovább ment. Iswolskival egyetértésben összehozták az orosz cárt és az olasz királyt a racconigi-i kastélyban (Turin mellett), hogy állást foglaljanak a monarchia Balkán-politikája ellen. A titkos szerződésben kimondták, hogy ha Oroszország és Olaszország Kelet-európára vonatkozólag egy harmadik hatalommal megegyezést kötnek, a megegyezést mindegyik a másik előzetes egyetértésével fogja megtenni. Megegyeztek abban is, hogy Olaszország a Dardanellák kérdésében Oroszországot, Oroszország pedig a tripoliszi és a cirenaicai olasz érdek kérdésében Olaszország törekvéseit támogatja.¹ A hármasszövetség tehát a valóságban már most felbomlott, hiába újítták meg 1912-ben. Ebből is látszik, hogy a szerződések csak papírongyok, ha a szerződő feleket közös érdek nem tartja össze.

Oroszország, hogy a diplomáciai vereség szégyenét megtorolja, megkezdte annak a konfliktusnak előkészítését, melynek bekövetkeztét Iswolski még a boszniai válság tetőpontján megjósolta Wesnics párizsi szerb követ előtt. A pánszláv mozgalom, az európai történelem legveszedelmesebb faji imperializmusa, a boszniai válság lezajlása után újból megindult. A pánszlávok lapjai és röpiratai megkezdtek a propagandamunkát az Osztrák-magyar monarchia és Németország ellen, nyíltan hangoztatva, hogy a nagy leszámolásnak a szlávság és a németesség között előbb-utóbb be kell következnie. Ez a mozgalom abból a sötét, misztikus hitből táplálkozott, amely Dostojewskij politikai kérdésekkel foglalkozó munkáit áthatja. A pánszlávizmus nem ismert sem határt, sem mértéket s e tekintetben sokkal veszélyesebb, mint az ú. n. pángermán propaganda, amely a németesség szellemi fölényét hirdette, de sohasem üzent irtó háborút a szlávágának.

Iswolski, aki a válság után benyújtotta lemondását, de ezt a cár nem fogadta el, 1910 szeptemberében átment Párizsba nagykövetnek és a külügyminisztériumot Sassonow vette át. Az orosz külpolitikát azonban továbbra is ő irányította Párizsból és Sassonow álig volt több, mint az ő végrehajtó közege. Mint párizsi követ, hol titokban, hol nyíltan folyton a központi hatalmak ellen izgatott és igyekezett

¹ A szerződés szövegét közli B. Schwertfeger, Dokumentarium zur Vorgesch. des Weltkrieges, Berlin 1928, 345. 1.

szorosabbra vonni azt a hálót, amelybe a központi hatalmak az angol-orosz antant megkötése után (1907) belekerültek. Iswolski tevékenysége főleg arra irányult, hogy Angliát és Franciaországot a nagy szláv hatalmi célokba belekapcsolja, s külpolitikai tényezőiket meggyőzze arról, hogy a Habsburg-monarchia és Szerbia között az összeütközés előbb-utóbb elkerülhetetlen és ebben az összeütközésben Oroszország oldalán a helyük. Közben Szerbiának titkos utasításokat adott és lovalta a szerbeket ellenünk. Aehrenthalnak és Wekerle Sándor magyar miniszterelnöknek az a reménye tehát, hogy az annexió észretéri majd Szerbiát, nem következett be; éppen az ellenkezője vált valóra, a nagyszerb propaganda nyert erejében és sokkal vehemensebb, mint régen volt. A szláv propagandának Pétervár és Prága a központja. Masaryk cseh köztársasági elnöknek néhány évvel ezelőtt megjelölt könyvéből (Weltrevolution) látjuk, hogy a tervszerű, nagyarányú, minden eddigit felülmúló szláv propaganda az annexió válság után kezdődött meg és Középeurópában Prága volt a központja. Franciaország a Németországgal való ellentét miatt kész eszközül dobta oda magát a nagyszláv hatalmi törekvéseknek. Új, hatalmas összegű kölcsönök áradata indult meg Oroszországba és a Balkánra. Szerbiában a Narodna Obrana-társaság, mely az annexió válság folyamán alakult meg, titkos szervezeteivel behálózta nemcsak Boszniát és Hercegovinát, hanem Magyarország és Ausztria szláv területeit is. Megalakult közben egy mindenre elszánt sötét balkáni társaság, a fekete-kéz szövetkezet, amely megszervezte később Ferenc Ferdinánd ellen az összeküvést.

A boszniai krízis legnagyobb eredménye mégis a Balkán-szövetség megalakulása. A krízis óta Szerbia főleg arra törekedett, hogy megalakítsa a Balkán-államok szövetségét és elsősorban Bulgáriát nyerje meg szövetségül. A tervet Anglia is támogatta. Az iratokból azt látjuk, hogy nem maga Grey, hanem Sir Charles Hardingue külügyi alállamtitkár volt a szláv hatalmi törekvéseknek legbuzgóbb támogatója. Az angolok kezdetben óvatosságra intik Szerbiát és figyelmeztetik, nehogy provokáló magatartásával Törökországot a monarchiával való szövetségbe belekergesse. Tittoni olasz külügyminiszter már előzőleg hangoztatta, hogy Szerbiának kártalanításra van joga. Iswolski, mialatt Szerbia készülődött, igen ügyes kétszínű játékot folytatott és sikerült is a monarchia és Németország diplomáciai képviselőit fél mellé állítania. Iswolski ugyanis egy nyilatkozatában kijelentette, hogy abszurdumnak tartja a Balkán-konföderációt, közben azonban biztatta a szerbeket. A szerb-bolgár szövetség meg is alakult 1912 februárjában és roppant ügyesen eltítolta céljait. A szövetségesek elhatározták, hogy ősszel megindítják Törökország ellen a háborút, addig pedig mindent elkövetnek, hogy Olaszország és Törökország között a béke létre ne jöhessen. Az Osztrák-magyar monarchia és Németország külpolitikai körei a Balkán-népek készülődéseit alig sejtették.

Az annexiónak az a legfontosabb következménye, hogy az 1907-ben kialakult gyűrű a központi hatalmak körül szorosabbra fonódott. A körülzárás ellen úgy a monarchia, mint a német birodalom külpoli-

tikai intézője tehetetleneknek látszottak. Különben Bülow lemondása után a kancellárságot Bethmann Hollweg vette át, a császár régi benfentese, egy jóakarátú, de erélytelen hivatalnok, aki a külpolitikai kérdések intézésében tehetetlennek bizonyult. Bosznia annexiója tehát csak pillanatnyi sikert jelentett a Habsburg-monarchiára nézve, ha azonban következményeit vesszük szemügyre, szerencsétlen lépésnek kell tartanunk. Az Osztrák-magyar monarchiának, amely nemzetiségi állam volt, de kitűnően betöltötte a kiegyensúlyozó hatalom szerepét Közép-Európában, a mellett nagyszerű gazdasági egységnek is bizonyult, békés politikát kellett volna követnie. Mert a nemzeti államok és a nemzeti imperializmus korában egy nemzetiségi konglomerátum, mint aminő a Habsburg-monarchia volt, csak békés politikát folytathat. A monarchiának békés eszközökkel kellett volna magához kapcsolnia Szerbiát, kiépíteni vele a gazdasági kapcsolatokat, amelyek igen szorosak voltak a vámháborúig, megadni neki a minimális engedményeket, amelyeket követelt, elszakítani az orosz érdekkörtől... ezt azonban az Osztrák-magyar monarchia külügyi kormánya ekkor már meg sem kísérelte. Pedig talán ez célravezetőbb lett volna, mint a megtorlás, esetleg, bár a Karagyorgyevis uralom alatt ekkor már nehéz szerb békülést elképzelnünk. De egy bizonyosnak látszik: Aehrenthal a pillanatnyi sikerért aláasta a jövőt.

BALLA ANTAL

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLEMÉNYEI

A Szemle zárta: minden hó 15-én délben. — írógépen írt cikkeket kérünk. — Előre meg nem beszélt kéziratokat csak akkor küldünk vissza, ha bélyeggel ellátott megcímezett borítékot mellékel a szerző. — A cikkeket házilag korrigáljuk; korrektúralevonatot csak kivételes esetekben adunk. — A gépirattól eltérő korrektúrák és utólagos rövidítések költségeivel a szerző számláját vagyunk kénytelenek megterhelni. — A cikkek közlésével azok szerzői jogát a Magyar Szende megszerezte. — Szerzőink különnyomataikat, megállapított tarifa szerint, az Athenaeum nyomda igazgatóságánál szíveskedjenek közvetlenül megrendelni.